

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Grandeur et décadence

EN STUDIE I ERNST SARS
HISTORISKE GRUNNSYN

KNUT MYKLAND

Grandeur et décadence

En studie i

Ernst Sars' historiske grunnsyn

OSLO 1955

AKADEMISK FORLAG

Innhold

Litteratur	4
Innledning	5
De svimlende vide Syner	7
Fremgang er Livets store Lov	14
Kjendsgjerningernes Logik	22
L'histoire est toujours à faire	29
Fra Autoritet til Frihed	38
Grandeur et décadence	47
Avslutning	57
Noter	60

LITTERATUR

Framstillingen er bygd både på trykte og utrykte arbeider av Ernst Sars. En stort sett fullstendig fortegnelse over alt som er trykt av hans arbeider finnes i 4. bind av hans Samlede Værker. De utrykte kildene er oppbevart i en egen Sars' samling på Universitetsbiblioteket i Oslo.

Av verker utenom er benyttet:

- Gran, G.: Ernst Sars. Samtiden 1917.
Koht, H.: Ernst Sars: I verket «Nordmænd i det 19. århundre».
Ræder, T.: Ernst Sars. Oslo 1935.
Nordgaard, O.: Michael og Ossian Sars. Kristiania 1918.
Worm-Müller, J.: Synet paa Norges Historie. I «Norsk historisk Videnskap i femti år».
Worm-Müller, J.: Ernst Sars. I «Trin i norsk historieforskning». Oslo 1935.
Ahlberg: Filosofiens historia. Sth. 1925—26.
Aspelin: Historiens Problem. Sth. 1926.
Barth, P.: Die Philosophie der Geschichte als Soziologi. Leip. 1915.
Bernheim: Lehrbuch der historischen Methode. Leip. 1908.
Buckle, T.: The History of Civilisation in England.
Bull, F.: Ludvig Holberg som historiker. Kra. 1913.
Bury: The Idea of Progress. London 1920.
Comte: Cours de philosophie positive IV. 4. ed.
Darwin: The Origin of Species. London 1859.
Fustel de Coulanges: La Cité antique. Paris 1920.
Gooch: History and Historians in the 19th Century. London 1913.
Grotenfeldt, A.: Die Wertschätzung in der Geschichte. Leip. 1903.
Mehlis: Lehrbuch der Geschichtsphilosophie. Berlin 1915.
Rowse: The Use of History. London 1946.
Seligman: Den ekonomiska historieuppfattningen. Sth. 1937.
Spencer, H.: First Principles. London 1863.
Spiess, E. J.: Die Geschichtsphilosophie von Karl Lamprecht. Erlangen 1926.
Steenstrup: Historiekrivningens Historie. Kbh. 1915.
Teggart: Theory and Processes of History. 1941.

INNLEDNING

Ernst Sars inntar på mange måter en egenartet stilling i norsk og nordisk åndsliv. Han er politiker, filosof, historiker og kunstner på en og samme gang. Han er en av de få europeere i Norge i 1860- og 70-årene, samtidig som han kanskje med større glød enn noen annen går inn i kampen for nasjonal selvstendighet. Dagens brennende politiske spørsmål blir for ham et historisk problem: hva er årsaken til et folks «grandeur et décadence»? Hans livsgjerning er på en merkelig måte konsentrert om løsningen av dette problemet. I sine ungdomsår skaper han den filosofien han kom til å bygge på og former sin hypotese; sine beste manndomsår bruker han til å bringe sine «Satser i Havn».

Målet med dette lille arbeidet — som er skrevet som en hovedfagsoppgave i historie — er å gi et riss av Ernst Sars' historiske grunnsyn slik en møter det i 1870-årene med enkelte glimt bakover og framover i tiden: Hvilke grunnleggende idéer bygger han på? Hvilke krav stiller han til mål og metode for det historiske studium? Hvilke verdier realiseres i den verdenshistoriske prosessen? Hva kan forklare bølgegangen i et folks historie?

Litteraturen om Ernst Sars er påfallende fattig tatt i betraktning at han både som politiker, historiker og filosof var en forgrunnsskikkelse i sin samtid. Den begrenser seg til noen artikler av Gerhard Gran, Halvdan Koht, Jac. Worm-Müller og et eneste større verk av Trygve Ræder. De har alle først og fremst stanset ved den plass han har i norsk historiografi og hans betydning for norsk nasjonalreiseing. Noen sammenhengende systematisk framstilling av hans historiske grunnsyn foreligger ikke.

Sars har heller ikke gitt noen samlet utredning om sin historiefilosofi. Enkelte sider av denne har han behandlet ganske inngående, mens andre sider bare blir berørt sporadisk. Materialet til dette arbeidet har derfor måttet samles fra en rekke forskjellige kilder: historiske framstillinger, tidsskriftartikler og forelesninger. En kilde fortjener en nærmere omtale fordi den er helt enestående i sin art: hans etterlatte notisbøker. Her har han ført notater under sine omfattende studier. Når han f. eks. har lest et kapitel av Comte eller Spencer, Michelet eller Taine, har han ofte resymert innholdet eller skrevet ordrette sitater og til det føyet sine egne kommentarer. En blir ført inn i hans tenke- og arbeidsmåte og kan følge hans idéer i deres vekst. Her er spontane utbrudd av forargelse over Comtes intellektualisme, over Guizots «Tyndhed i Argumenter», over Buckles ensidighet og Michelets manglende sans for «Kjendsgjeringernes Logik». Her er drøftelse av de grunnleggende tanker i tidens politiske og filosofiske debatt. Her er et nærbilde av et menneske i kamp med idéene.

Med dette lille arbeidet har jeg ikke først og fremst villet undersøke hvor Sars har sine idéer fra, heller ikke trekke fram alle de historiske enkeltlovene han kommer fram til, men vise enheten i synet hans ved å klarlegge de hovedmotiver som går gjennom enkelthetene. Emnet er imidlertid så omfattende at det her bare er mulig å trekke opp noen store linjer. Framveksten av synet hans er således bare berørt sporadisk, de forandringer det gjennomgår i 1880- og 90-årene er antydnet i grove riss. Boken må derfor betraktes som en skisse. Likevel kan den kanskje ha en viss betydning som et første forsøk på å gi en systematisk framstilling av Ernst Sars' historiske grunnsyn.

De svimlende vide Syner.

«For enhver Tænkende, maa et af de væsentligste Formaal med Studiet af den fædrelandske Historie, være: at nærme sig til en Forstaaelse af Fædrelandets Plads og Betydning i Verdenshistorien, dets *raison d'être*, dets Fremtid i Hensyn paa Cultur og de Sider ved den almindelige Culturudvikling, som det efter sine eiendommelige Forhold er nærmest egnet til at repræsentere.» Med disse linjer, som Ernst Sars skrev i 1866, har han formet programmet for sin egen livsgjærning. Målet var politisk, hans våpen historien. Men skulle han gi beviset for «Fædrelandets *raison d'être*», måtte han syne at det var kontinuitet i Norges historie, at den rike middelalder, de mørke århundrer og friheten etter 1814 var ledd i den samme prosessen. Han måtte løse problemet om årsakene til et folks «*grandeur et décadence*». Men dette var ikke bare en historikers oppgave. Dette «læres ikke og skjønnes ikke», skrev han i 1866, «naar det ikke sees i en almindelig Theories Belysning eller bringes i Forbindelse med Historiens *vues generales*».¹ Historikeren måtte ha en filosofi å bygge på.

Det 19. århundre i européisk historie er preget av de mange epokegjørende nydannelser. Samfunnenes økonomiske og sosiale struktur blir radikalt endret. Nye klasser trer fram på den politiske arena, nye folkegrupper med nye idealer, nye mål og nye veier for å erverve seg kunnskaper. Tidens filosofer stiller seg med skarp front mot tradisjonen og det nedarvede, mot autoriteten og Gud. Men om de himmelske sfærer blir stengt, om de spekulative systemer blir nådeløst forkastet, er trangten der like fullt til å se tingene i sammenheng, til en syntese. «En Digter uden Philosophie eller uden en bestemt Livsanskuelse er en ret og slet «Amuseur»,» siterer Sars etter Taine.² Bemerkningen er typisk for århundret; et «*vue d'ensemble*» er overalt målet.

Enhver tid har sitt karakteristiske preg; sine politiske, sosiale og økonomiske former, sine etiske normer, ja endog sine bestemte

veier til erkjennelse. Mens middelalderens kristne lot seg henføre av en helgens visjon og mens 1700-tallets filosofer ville nå fram til kunnskap ved hjelp av fornuften, stiller det 19. århundres positivist og evolusjonist et ubønhørlig krav om erfaringserkjennelse. Auguste Comtes store drøm var å fundere den nye tids livsanskuelse, ikke på spekulasjon, men på erfaring og observasjon, ikke på noen få almene grunnsetninger, men på vitenskapenes hierarki. Men skulle han det, måtte også historien lemme inn i rekken av abstrakte vitenskaper. De samme strømninger som ligger bak kravet om erfaringserkjennelse, bærer også fram en ny oppfatning av historien: historien som en eneste stor sammenhengende og lovmessig utviklingsprosess. Disse tankenes gjennombrudd henger på den ene siden sammen med den raske utvikling av naturvitenskapene, på den andre siden har det tilknytning til de nye klassers ideologier. Fra naturvitenskapene får en metode og almene grunnsetninger; de politiske og sosiale forhold gir disse grunnsetninger et innhold.

Framstegsidéen hadde vært fremmed for antikkens mennesker. Stoikerne, som på mange måter er de som mest berørte samfunnsfilosofiske problemer, stanset ved oppfatningen av historien som en cykloide. Middelalderens kristne så framover mot et liv, ikke på jorden, men over jorden. I slutten av det 18. århundre ble framstegsidéen noe mer enn sporadiske innfall i de lærdes verk.³ Men først i det 19. århundre — under inntrykk av naturvitenskapelige oppdagelser og mektige økonomiske og sosiale omveltninger — blir den et grunnleggende element i filosofisk tenkning og historisk resonnement. Mens rasjonalistene i det 18. århundre hadde sett tilværelsen som noe alltid værende, kommer filosofene i det 19. århundre til å se den som noe stadig blivende og kan si med Heraklit: allting flyter. Filosofene på slutten av 1700-tallet tok utviklingstanken som innlysende, og Comte aksepterer den som en erfaringsmessig gitt kjensgjerning. Herbert Spencer vil derimot gi den sin logiske begrunnelse ved å knytte den sammen med Darwins biologiske utviklingslære. Framsteget blir naturlov.

Framstegsidéen i det 19. århundre er noe mer enn en naturvitenskapelig hypotese. Den er kjernen i den nye tids «vue d'ensemble» og blir omhyllet med religiøs pietet. Den fyller det fremadskridende borgerskap med fremtidshåp og inspirerer dikterne til sang. Det er denne idéen som besetter Condorcet når

han skriver sin optimistiske profeti om menneskehetens fremtid, den ligger til grunn for Hegels dialektikk, den gir Guizot beviset for borgerkongens rett og plikt til å styre. Den går igjen i Buckles historiesyn, i Spencers evolusjonslære og den toner oss i møte i Bjørnsons mektige salmer:

Slægt føder Slægt,
Stigende Ævne den naar;
Art føder Art
i Millioner af Aar.

Oppfatningen av historien som en lovmessig bevegelse kan i motsetning til framstegsidéen føres helt tilbake til antikken. Den kommer klart til uttrykk både hos Hobbes og Montesquieu, men først på 1800-tallet slår den for alvor igjennom. Naturvitenskapsmennene kunne vise at det overalt i naturen syntes å herske lov og sammenheng. De kunne forklare verden som en eneste stor årsaks- og virkningskjede og føre alle forandringer tilbake på bevegelser av små uforanderlige massepartikler.⁴ Det måtte følgelig være rimelig å anta at det samme prinsipp også gjelder i menneskenes liv, at historien er en naturprosess som følger bestemte lover.

Naturvitenskapene søker det almene, ser bort fra det singulært individuelle og uttrykker sine resultater i en lov. Overført til historien betyr dette at samfunnet er en enhet og alle bevegelser kollektivbevegelser. Comte f. eks. betrakter menneskeheten som det historisk reelle, individet som en abstraksjon.⁵ Alt den historiske rettsskolen karakteriserer nasjonen som en organisme, og Comte taler om «organisme collectif», «organisme social».⁶ Men bare på ett punkt finner han likhet mellom samfunn og organisme: i begge hersker en gjensidig avhengighet. Herbert Spencer går et skritt videre og ser samfunnet i lys av biologien.⁷ Han har riktignok flere ganger understreket at de kulturbiologiske uttrykk i hans verker bare er bilder, men i praksis glemmer han denne reservasjonen og slutter fra biologien til samfunnsutviklingen.

Direkte ut av denne teorien om samfunnet som en enhet, springer læren om samfunnsutviklingen som en massebevegelse. Allerede Montesquieu hadde hevdet at de store omslag i historien ikke skyldes store menn eller iøynefallende hendelser, slik de

fleste av samtidens historiefilosofier hevdet, men almene årsaker. Denne tanken glir inn som et sentralt ledd i positivistenes syn. De store forandringer er massenes verk. Førerne, de store menn, er bare representanter for tidsånden, slik Buckle uttrykker det. Denne tanken ble støttet ved de resultater naturvitenskapsmennene kom fram til. I sin bok «Principles of Geology» hadde Charles Lyell hevdet at en må se bort fra kataklysmeteorier og heller gå ut fra at forandringene på jordoverflaten er resultat av små stadig virkende krefter. Darwin aksepterer tanken; «Natura non facit saltum» er et hovedsynspunkt i hans utviklingslære. Fra geologien via biologien kommer denne tanken til historiefilosofien. Spencer gjentar til stadighet Coleridges setning: «Constitutions are not made but grow». De tilsynelatende store omslag i historien er i virkeligheten forberedt gjennom mange generasjoner. Eller som evolusjonistene yndet å formulere det: den historiske utvikling er en organisk vekst.⁸

Oppfatningen av historien som en lovmessig massebevegelse er således forberedt gjennom naturvitenskapene. På forskjellige måter søker dessuten positivistiske og evolusjonistiske filosofer å bevise at det virkelig forholder seg slik, dels ved å gjøre klart hva som ligger i begrepet fri vilje, dels ved å peke på den kristne predestinasjonslære og store menns fatalisme, dels ved å henvise til lover sosialøkonomene alt var kommet fram til og de statistiske undersøkelser belgieren Quetelet hadde gjort. Men når læren om historien som en lovmessig, gradvis forandningsprosess slår så raskt igjennom og blir akseptert endog av folk som står fremmed for positivistisk og evolusjonistisk tenkning for øvrig, henger det uten tvil sammen med lærens tilknytning til nye politiske ideologier. I 1700-tallets enevoldsstater kunne en slik tanke vanskelig slå helt gjennom. Annerledes i 1800-tallets demokratiske nasjonalstater. «Det er Folkene, Partierne, Masserne selv, som er den nyere Tids Helte,» siterer Sars etter Heine.⁹ Men det fremadskridende borgerskap, det våknende proletariat krever ikke bare sin del i fremtidens styre; også fortiden må høre dem til: historien er en massebevegelse.

Den nye oppfatning av historien syntes å åpne uante perspektiver for historieforskningen. Med dyp forakt vender Comte seg mot den eldre samfunnsvitenskapen, og engelskmannen Thomas Buckle forkynner at historien må reddes ut av hendene på «biographers, genealogists, chroniclers of courts, of princes and

nobles, these babblers of vain things who lie waiting at every corner and infest this the public highway of our national literature». Historikerne har en annen og større oppgave. Menne-skene er på vei mot det fullkomne, historikerne skal finne lovene for denne vandringen. Gjennom fortiden skal en lære å forstå samtiden — for derved å slutte til fremtiden; «voir pour prévoir» er tidens motto.

Det er i Buckles kraftsatser den nye retningen når Ernst Sars, og nettopp Buckle måtte virke inspirerende på et ungt og mottakelig sinn. Her var idéene, de store perspektiver, den nådeløse kritikk mot den eldre historieskrivning og den glødende entusiasme som ikke kjente vanskeligheter. Her var veien til løsningen av det store historiske problemet som nå begynte å ta form for ham. Tredivet år etter at Sars første gang leste Buckles «History of Civilisation», skriver han en innledning til den første norske utgaven av verket. Som den modne historiker han var blitt, måtte han felle en til dels meget skarp dom over Buckle som forsker. Men gjennom all kritikken toner likevel beundringen. Buckles bok hadde sin store betydning nettopp ved de «tildels svimlende vide Syner» den åpner.¹⁰ En synes i disse ordene å fornemme gjenklang av en mektig ungdomsopplevelse.

De fleste av de positivistiske historiefilosofene var fortrolig med naturvitenskapelig tenkemåte. Comte var opprinnelig matematiker, Spencer hadde vært en slags ingeniør, og Buckle sto under personlig påvirkning av Darwin. Noe lignende gjelder Ernst Sars. Hans far var presten og biologen Michael Sars, og alt i barneårene var Ernst uten tvil blitt kjent med naturvitenskapelige metoder. I mange år viet Michael Sars seg til studiet av organismers vekst fra egg til modent individ.¹¹ Ernst begynte selv som naturvitenskapsmann, og det har vært pekt på at det ikke skapte noen synlig krise hos ham da han forlot sitt naturvitenskapelige studium og gikk over til det historiske. Forklaringen er vel den at han tok med seg sin naturvitenskapelige betraktningssmåte inn i sitt historiske studerkammer. Hans historiske studium ble på mange måter bare en fortsettelse av farens arbeid. Han var determinist før han leste «History of Civilisation», og han brukte biologiske bilder for å karakterisere den historiske utvikling før han lærte Herbert Spencers evolusjonslære å kjenne.¹²

Som Comte, Spencer og Buckle har Sars også den dype tran-

gen til et helhetssyn, til en livsanskuelse. Hans politiske syn gjennomgår i årenes løp forandringer, hans stilling til mange historiske og historiefilosofiske spørsmål endres; men fra den første lille artikkelen han skrev i «Illustreret Nyhedsblad» og gjennom hele hans produksjon går trangen til å finne enhet. Han skrev engang at «Videnskabsmanden erkjender, at Sandheden først er given ved den hele Store Sammenhæng».¹³ Bemerkningen gir uttrykk for noe vesentlig i hans innstilling. Behovet for syntese eller «Harmoni», som han også kaller det, måtte være en grunddrift i menneskenaturen, noe «Menneske-aanden medfødt».

Den nye historiske vitenskapen lå således vel til rette for Ernst Sars. Han har filosofens trang til det universelle og er fortrolig med naturvitenskapelig tenkemåte. De perspektiver Buckles bok åpnet, betyr ikke noe fremmed eller ukjent for ham, ikke noe prinsipielt nytt. De kom snarere som en videreføring av tanker han alt i barneårene var blitt fortrolig med. Men nettopp derfor måtte den virke så blendende. Lesningen av «History of Civilisation» blir opptakten til mange års inngående studier. Han tar for seg verk etter verk av samtidens store historikere, Ranke, Guizot, Toqueville, Michelet, Fustel de Coulanges, pløyer gjennom Comtes store «Cours de philosophie positive», Herbert Spencers «First Principles». Under lesningen gjør han sine notater, foretar sammenligninger, og resultatet blir fordømmelse av den eldre historieskrivning og tilslutning til Comtes, Buckles og først og fremst Herbert Spencers program. I sin store tale i Studentersamfundet våren 1867 trer Sars fram som den konsekvente evolusjonist.

Samtidig som Ernst Sars vokser inn i et felleseuropéisk miljø, står han fast plantet i unionsdebattenes Norge. Han gikk til sitt studerkammer med mange forutsetninger for å akseptere de filosofiske grunnsetninger Comte og Buckle bygde på, men også med krav om plass for sine høyeste idealer: troen på mennesket og troen på nasjonal selvbestemmelsesrett. Lesningen av Comtes kollektivistiske samfunnsteorier skaper derfor en mektig opposisjon i ham, mens gjennomgåelsen av Herbert Spencers verker blir den store befrielsen; i Spencers system var det plass både for nasjonen og individet.¹⁴ Men den kampen Sars fører for sine idealer, fortsetter også etter møtet med Spencer. Den blir ikke i første rekke rettet mot noen enkelt filosof, men mot de grunn-

setningene han selv går ut fra. På den ene siden er han intellektualisten, den klare logiske hjernen, naturvitenskapsmannen som vil formulere sine resultater i en lov, deterministen som i historien erkjenner en «Naturproces». På den andre siden står mennesket Sars, liberalisten fra et borgermiljø, innesluttet og eksklusiv, som ikke kan finne seg i å gå opp i den massenes bevegelse som hans naturvitenskapelige syn ville tilsi. I disse brytningene stiger et nytt syn fram, hans eget. De skaper nok en indre spenning i hans system, som truer med å sprengte den logiske enhet og den vitenskapelige betraktningssmåte. Men nettopp denne spenningen gjør synet hans så levende og løfter det opp fra å være gold teori til å bli et menneskelig dokument.

Fremgang er Livets store Lov.

Utviklingstanken er den grunnleggende idéen i Comtes, Buckles og Spencers historieoppfatning. Den blir også kjernen i det bildet Ernst Sars tegner av historien og tilværelsen. Alt i sine første år som historiker tenker han i biologiske bilder og bruker begrepet utvikling om den historiske prosessen.¹ Men først i begynnelsen av 1860-årene — etter møtet med positivismen og evolusjonismen — blir utviklingstanken et fast element i hans historiske resonnement. I tredje del av «Norge under Foreningen med Danmark» bruker han begrepet «Utvikling» i langt større utstrekning enn tidligere,² og i fjerde del av samme verk kommer idéen om historien som en eneste stor sammenhengende utviklingsprosess klart til uttrykk. Nå begynner han f. eks. også å tale om «Trin af Civilisation».³ Først etter at han lærer Spencers evolusjonslære å kjenne, blir hans syn fastlagt i enkelthetene. Når han senere til stadighet gjentar at historien er en «Utviklingsproces», «en organisk, sammenhengende Utvikling»,⁴ en «fremadskridende Utvikling»,⁵ er det fordi han selv ser dette som sin «Videnskabs egentlige Sjæl».⁶ Hva mener så Sars når han i sine modne år karakteriserer historien som en «Utviklingsproces»? Hvilke krefter virker i denne prosessen?

Selve begrepet utvikling har Sars lånt fra biologien, og de trekk som kjennetegner den biologiske utviklingen, preger også den historiske. Staten, «det nødvendige Medium, inden hvilket den menneskelige Aandsudvikling foregaar» er en organisme.⁷ Som individet i sin vekst passerer gjennom en rekke stadier, som følger hverandre med nødvendighet, slik vil også samfunnsorganismene gå gjennom en rekke suksessive «Trin af Civilisation». Individet forandres i en gradvis vekst; det samme gjelder samfunnsorganismene. «Natura non facit saltum» er et altomfattende prinsipp også i historien. Sars hevder imidlertid ikke bare at den historiske utviklingen *er* gradvis, men også at den *må være* gradvis: «En sund Utvikling kræver jevne Overgange, hvormed det nye knytter sig til det gamle og Skridt for Skridt

indtager dets Plads, eftersom det slides ud.» «Orden og Fremskridt» er ikke på noen måte motsetninger, men tvert om to «likeberettigede Principer».⁸ Den historiske utviklingen er en «organisk Vækst».

I og med at Sars betrakter historien som en utviklingsprosess, kommer han også til å forfekte en historisk relativisme. Hans hovedinnvending mot 1700-tallets samfunnsfilosofier er nettopp deres manglende forståelse for tidligere tiders egenart. De forskjellige tidsaldres stats- og kulturformer må ikke betraktes «hver for sig, udløste af den historiske Sammenhæng, men netop i Lys af denne», «ikke som mere eller mindre sindrigt sammensatte Mekanismer, men som Produkter af en organisk Vækst». Karakteristisk i så måte er hans vurdering av kristendommen; den har ikke en «absolut Gyldighed», men en «relativ Berettigelse».⁹ Et lignende syn legger han på tidligere tiders stats- og kulturformer. Historikeren må overalt gjennomføre «den relative Betragtningssmaade af historiske Foreteelser».¹⁰ Men Sars blir ikke stående ved en slik nøytral formulering. Om de suksessive former som skapes er relative, peker retningen i utviklingen mot det fullkomne, mot idealet. Forandring betyr forbedring, utvikling framsteg. Historien er en «fremadskridende Udviklingsproces». Dette var for Sars innlysende: «Underligt, at en Tanke som denne: Menneskeheden skrider fremad — utvikler sig — er saa ny — for et Par Aarhundrer ukjendt — et Paradox.»¹¹ Den samme tanken kunne han også utlede som en logisk konsekvens av sitt syn på de historiske kreftene.

I første halvpart av 1800-tallet ble en utvikling oppfattet som utfoldelse, dvs. at retning og mål er bestemt i og med dens begynnelse. Organismens vekst fra egg til modent individ kan tjene som eksempel. Denne tanken møter en som filosofisk læresetning hos Hegel: «Das Prinzip der Entwicklung enthält . . . dass eine innere Bestimmung, eine an sich vorhandene Voraussetzung zu Grunde liege, die sich zur Existenz bringe.»¹² Samme tanke ligger bak Comtes lære om at samfunnet i sin utvikling vil gå gjennom en rekke stadier som følger hverandre med indre nødvendighet.

Det nye i Charles Darwins lære om artenes opprinnelse var ikke selve teorien om organismenes forandring, men den forklaring han ga den. Han betraktet ikke utviklingen som en utfoldelse, men som en tilpasning til naturforholdene; retningen

og målet bestemmes i selve prosessen ut fra de betingelser som foreligger.¹³ Lamarck hadde sett den biologiske utviklingsprosessen og artenes opprinnelse som et resultat av organismenes egen utviklingstrang og eget aktive arbeid. Darwin understreket selve livskampen. Med ødsel hånd slynges det ut organismer som forøder hverandre i en gigantisk kamp, hvor «struggle for life» er livets store lov og «survival of the fittest» kampens resultat.

Når Thomas Buckle i «History of Civilisation» så sterkt understreker naturforholdenes betydning for den historiske utviklingen var dette en analogi med Darwins utviklingslære. Buckles teorier møter en også igjen hos Sars. «Landskabskaraktererne» setter sitt preg på «Folkekaraktererne og de nationale Culturer».¹⁴ De forklarer delvis kelternes kontemplative livsinnstilling og germanenes anlegg for politikk.¹⁵ De ga også nordmennene deres egenart: «Det Braa og Bratte, som i Almindelighed tilhører et halvbarbarisk Krigerliv, fremhævedes ved Landets Naturforhold og de deri givne Livsbetingelser og forhædedes til faste Drag i Nationalcharakteeren. De pludselige Overgange i Naturen fra en næsten lydløs Stilhed til et stormende Liv, det sterke Arbejde, som den daglige Næring af Sø og Land til enkelte Tider kræver, medens der til andre Tider Intet er at gjøre, prægede sig hos Folket.»¹⁶ Naturforholdene kan endelig virke både hemmende og fremmende på den fremadskridende bevægelse. De forskjellige grupper av det ariske urfolket fikk således en vidt forskjellig skjebne. Grekerne og italikerne som ble ført til «rige og frugtbare Lande, hvor de tidlig fandt et fast Hjem og kom i Forbindelse med andre Culturfolk», ble hurtigere utviklet enn de som fikk en lengre og vanskeligere vandring. Deres kultur hadde blomstret og avblomstret «medens deres germaniske Stamfrender endnu vankede navnløse om paa Mellemeuropas med Myrer og Skog opfyldte Vidder».¹⁷ Naturforholdene kan således skape egenart hos et folk, påskynde eller sinke den fremadskridende utvikling, men ikke forklare at menneskene vandrer framover mot det fullkomne.

Karl Marx' lære om at produksjonsforholdene er det primære og at den ideologiske overbygningen vil bestemmes av og tilpasses disse, kan også betraktes som en parallell til Darwins utviklingshypotese. Prinsippet i utviklingen er tilpasning til det ytre, til næringsgrunnet, og læren om «struggle for life» som Darwin selv hadde fra sosialvitenskapene,¹⁸ går hos Marx

igjen som en klassekampteori. Sars benekter heller ikke at økonomiske interesser og økonomiske motiver kan føre til samfunnsdannelse, men en slik kan ikke få varighet. Et typisk eksempel på dette er Kalmarunionen. Den var et uttrykk for stormennenes materielle interesser og ble følgelig en «uorganisk Sammenføring», som snart falt fra hverandre.¹⁹ Han avviser heller ikke den tanken at økonomiske framsteg kan føre menneskene framover, men det er ikke det vesentlige. «Vi nævner først,» skriver han idet han behandler grunnlaget for Eidsvollsverket, «ikke fordi det er det viktigste, tvertom! men det hører med, — at Norge siden Statsforandringen i 1660 gik fremad i materiel Henseende, og det langt raskere end Danmark.»²⁰ Det er ikke først og fremst ytre faktorer som driver menneskene framover, men indre, ikke økonomiske, men ideelle.

Hos Sars er troen på mennesket dypt rotfestet, og denne troen driver ham langt utover Darwins fylogenetiske teori. Den nye tidens idé, troen på at den biologiske arv forandres og forbedres,²¹ setter han inn i et ontogenetisk system. Historien er ikke i første rekke en tilpasningsprosess til ytre forhold, men en utfoldelse, og utviklingens retning og mål er bestemt i og med dens begynnelse. Drivkraften er menneskenes «Ideale Trang»: «Selv den raaeste, simpleste, mest uvidende har Trang til at ofre sig for noget stort. Vis ham det Store, vis ham Lejlighed til at tjene det, endog ved personlig Opofrelse, — det vil være som at aabne et Gløt ud til den friske Luft og frie Himmel for den i et mørkt Fangehul indespærrede. Historien ikke mulig uden det.»²² I menneskenaturen er det to deler, en perfekt og en ikke-perfekt.²³ Den ikke-perfekte delen omfatter drifter og lyster, som alt på et tidlig stadium er fullt utviklet. Den perfekte delen omfatter de høyere evner. Til hver evne svarer en trang til å bruke den; historien blir da et uttrykk for hvordan disse evner i stadig større grad «bliver brugte og kommer saavidt mulig til sin Ret».²⁴ Det er betegnende at når Sars engang søker å samle i få ord hva han mener med historie, stanser han nettopp her: «Historien — Udfoldelse af de i Mennesket boende Kræfter, Evner, Muligheder — stadig større Klarhed, større Herredømme over sig selv og den omgivende Natur.»²⁵

Darwins hypotese om organismenes tilpasning til naturforholdene var uløselig knyttet sammen med læren om kampen for tilværelsen. Også hos Sars finner en rudimenter av denne teorien.

På de tidligste utviklingstrinn, hevder han, var «Kampen for Tilværelsen og «the survival of the fittest» i rent fysisk Betydning det fremadskridende Moment».²⁶ Rent generelt slår han dessuten fast: «Hvor der ikke er Betingelse for Strid, er der heller ikke Betingelse for Udvikling.» Dette synet går f. eks. igjen i hans oppfatning av de nordiske statenes historie i unionstiden: «Den politiske Ærgjerrighed, de politiske Interesser, Partiaanden, der drev et saa vidt Spil i Sverige i det 14de og 15de Aarhundrede, og hvoraf saamangen en redelig Historiker har taget Forargelse, var netop de Stimulanser, der holdt det svenske Aristokrati oppe, tilførte det stadig nyt Blod, nye Kræfter.»²⁷ Men Sars blir ikke hengende i en kamplære. Som Lamarck og i samsvar med sin lære om historien som en «Udfoldelse» understreker han først og fremst menneskenes egen aktive innsats. Eidsvollsverket f. eks. ser han som en «Frukt af Folkets Arbeide».²⁸ Det er i tråd med dette synet når han aksepterer Lamarcks lære om at ervervede egenskaper vil overføres til avkommet, ikke bare som en kulturell men også som en biologisk arv: «Moralske Traditioner og Tilvænelser gaar som en stadig voksende Arv fra Slegt til Slegt, og hver ny Generation kommer til Verden udrustet med gjennemgaaende større moralske Anlæg; mer Arbeidsevne, rørigere Intelligens, mere letvakt Pligtfølelse og Sympathi for andres Lidelser o.s.v., — til Gjengjæld en mindre voldsom dyrisk Appetit, saa de høiere Evner ikke har saa megen Modstand at overvinde for at komme til at gjøre sig gjældende.»²⁹

Når Sars betrakter den menneskelige åndsutvikling som den drivende kraft i den historiske prosessen, betyr dette igjen at han ser idéene som noe primært i forhold til de politiske og sosiale former: «Theorien viser Vej for den praktiske Virksomhed.»³⁰ Historien er «først og fremst Ideernes Historie».³¹ Og da historien er en massebevegelse, samfunnet en organisme, blir det de «almene Idéer der styrer Udviklingen».³² I samsvar med dette kan den «politiske og sociale Udvikling» forklares ut fra «de raadende intellektuelle og moralske Idéer».³³ Sars roser Fustel de Coulanges nettopp fordi han var den første som gjorde et «nogenledes heldig gjennomført Forsøg paa at paavise Lovmæssighed i de historiske Phænomener ad den eneste fuldt effective Vej, — nemlig ved at gaa nedi selve Menneskelivets dybeste Dyb, gaa tilbake til de oprindelige Følelser og Forestillinger som bestemmer Menneskenes Handlemaade, istedetfor

som Montesquieu, Guizot, Toqueville o. a. at holde sig til Overfladen, til Institutionerne, til det religiøse, politiske, sociale Livs ydre færdigdannede Former». ³⁴ De almene idéer er historiens «faits generaux». Så lenge en følger de ytre former, vil en i historien finne bratte overganger; søker en inn til de almene idéer som ligger bak, vil en overalt finne kontinuitet og sammenheng.

Når Sars betrakter historien først og fremst som en utfoldelse og vil «stræbe at føre den politiske og sociale Udvikling tilbage til de raadende intellektuelle og moralske Ideer», følger han Comte. ³⁵ Som Comte hevder han også at det er en indre sammenheng mellom de forskjellige sider i den historiske utviklingen. Politikk, vitenskap, kunst, statsliv og også det økonomiske liv er et «samhørende Hele», som «betinginger og paavirker hinanden indbyrdes». ³⁶ «Enhver voldsom Indgriben paa eet Punkt» må dra «Forstyrrelser efter sig ogsaa paa andre Punkter». ³⁷ Ved overgangen fra hedendom til kristendom i Norge ble en «Streng stemt i en anden Toneart — nu maatte de andre stemmes efter».

I praksis glemte Comte stort sett læren om sammenhengen mellom de forskjellige sider i samfunnsutviklingen og trakk én side i forgrunnen. Det samme gjør Sars. Vitenskapsmannen og kollektivistene Comte betraktet først og fremst intellektet som den skapende faktor i historien. Individualisten Sars understreker det følelsesmessige. Når Comte f. eks. hevdet at fetisjismen måtte være den opprinnelige religionsformen fordi polyteisme og mono-teisme ville stride mot læren om den gradvise vekst i menneskenes intelligens, svarer Sars: «Ja, for Intelligentzen — der kan nok disse Love gjælde — men det er ikke allene den som bygger Religionen op.» ³⁸ Sterkest kommer forskjellen mellom Comte og Sars til uttrykk i synet på politikken. «Comte betrakter den historiske Udvikling . . . i sin Theori ifølge dennes Fundamentallov, ensidig fra den intellektuelle Side. Men Politikken er ikke blot en intellektuel Udvikling, men ogsaa en moralsk,» skriver Sars i 1867. ³⁹ Politikken støtter seg ikke i siste instans på «Argumenter, men Affekter, Følelser, mere eller mindre ubevidste Indtryk». ⁴⁰ Det er ikke først og fremst økonomiske framsteg som løfter menneskene, slik Marx hevdet, heller ikke vitenskapelige landevinninger, slik Comte gjorde gjeldende. Det er «de moralske Kræfter, som de ikke kunne tage paa med Næ-

verne, men som dog er Dampen, uden hvilken alle Hjul og Stænger og Tænger som de arbeide paa at forøge og sætte i god Stand, vilde være fuldkommen virkningsløse».⁴¹

De krefter som driver menneskene framover mot det fullkomne ligger altså i menneskenaturen. Naturforholdene kan bare bidra til å skape egenart. Også en tredje faktor kan gripe inn og modifisere utviklingens gang, arven fra tidligere slekter. Den er selve plattformen nye slekter skal bygge på og er for såvidt et progressivt element. Men den kan også stå som en hindring for nye framsteg. Biologene så ofte at organer som på ett stadium i en organismes utvikling hadde vært et vilkår for vekst, senere ble en hindring. Dette ble av mange av tidens samfunnsfilosofier overført til sosialvitenskapene som en historisk lov. Spencer understreket den stadig, Buckle brukte den, Karl Marx kjente den, men han hevdet at det bare er den ideologiske overbygningen som stenger: «Die Tradition aller toten Geschlechtern lastet wie ein Alp auf dem Gehirn der Lebenden.»⁴² Denne loven, organloven, møter en alt i Sars' første verker, og den er bare en videreføring av hans utviklingslære: «Det der begynner med at være Organ for den fremadskridende Vækst, ender med at være en død Skal, som maa sønderbrydes, forat ikke Væksten skal standse».⁴³ Karakteristisk i så måte er hans oppfatning av de «religiøse Forestillinger» og dermed kristendommen. De er skapt av et behov og kan betraktes som «Stilladserne ved Opførelsen af en Bygning». Fra begynnelsen av er de nødvendige og en betingelse for at bygget skal kunne reises, men til sist må de «tages bort, for at Bygningen skal kunne komme helt til sin Ret».⁴⁴ Den samme loven forklarer også Norges nedgang i senmiddelalderen. Den «politiske Trosbekjendelse» som var rådende, stengte for utviklingen av en samfunnsorganisasjon som svarte til tidens krav.⁴⁵ Arven fra eldre slekter kan likevel bare til en viss grad sinke menneskenes utvikling, ikke stanse den.

Selv om Sars betegner historien som en «Naturproces» og samfunnsutviklingen som en «organisk Udvikling», blir likevel det helhetsbildet han risser opp, dypt ulikt f. eks. Darwins biologiske utviklingslære. En møter nok begge steder stort sett de samme tankeelementer, men ofte med motsatte fortegn. Hvor Darwin ser en tilpasning til naturforholdene, ser Sars først og fremst en utfoldelse. Hvor Darwin ser en alles kamp mot alle, ser Sars menneskenes eget aktive arbeid. Hvor Darwin nærmest

ser et uhensiktsmessig spill av blinde naturkrefter, ser Sars en fornuftig og vis verdensordning. For Darwin var utviklingslæren en nøytral naturvitenskapelig hypotese, for Sars danner den det teoretiske grunnlag for en borgerlig framstegsoptimisme.

Framstegstroen har imidlertid Sars felles med tidens store samfunnsfilosofer. I synet på de krefter som driver menneskene framover, skiller han seg klart både fra Marx, Comte og Buckle. Mens Marx så det økonomiske grunnlaget som det primære og den ideologiske overbygningen som noe sekundært, ser Sars idéene som det primære og kultur- og samfunnsformer som «overbygning». Mens Marx så nye politiske og kulturelle former som et resultat av endrede produksjonsforhold, tar Sars det som et bevis for at den menneskelige åndsutvikling er kommet et skritt videre. Den stiller «eftersom den skrider fremad, forskjellige, tilsidst ligefrem modsatte Krav, og Staten maa, overensstemmende med disse Krav, skifte Karakter».⁴⁶ Marx understreket først og fremst klassekampen; Sars legger hovedvekten på menneskenes arbeid og nasjonal solidaritet. Når Sars betrakter idéene som det primære, står han på samme standpunkt som Comte og Buckle; men han avviser deres lære om at det i første rekke er intellektet som viser vei. Det er først og fremst de «moralske Kræfter» som driver menneskene framover.

Utviklingstanken hos Sars er således et hybrid av en naturvitenskapelig hypotese og en sosial idé, av det nøytrale biologiske begrepet utvikling og en borgerlig framstegsoptimisme. Her er den gamle læren om utfoldelse vevd sammen med den nye tidens lære om tilpasning til naturforholdene. Her er Darwins teori om «struggle for life» vevd sammen med Lamarcks teori om organismenes eget aktive arbeid. Her er den naturvitenskapelige betraktningens måte filtret uløselig inn i en moralsk vurdering. Likevel har synet hans en fast indre kjerne som enkelthetene grupperer seg om: troen på framsteget.

Når Sars atter og atter gjentar at historien er en «Utviklingsproces», en «sammenhengende Udvikling», en «fremadskridende Udvikling», når han understreker det for sine studenter, når han risser det inn i sine historiske verker, når han forkynner det for sine politiske trofeller, da er det ett bilde han framfor alt vil ha klart fram: menneskeheten på vei mot det fullkomne. «Fremgang er Livets store Lov.»⁴⁷

Kjendsgjæringernes Logik.

Oppfatningen av historien som en «fremadskridende Udvikling» inneslutter at historien er en «Naturproces»,¹ at det i menneskenes liv hersker en lovbestemt nødvendighet som i naturen.² Som Buckle og Comte utleder Sars denne tanken fra naturvitenskapene. Naturvitenskapsmennene hadde kunnet påvise at det overalt i naturen syntes å herske lov og sammenheng. De kunne forklare verden som en eneste stor årsaks- og virkningskjede, og de kunne føre alle forandringer tilbake på bevegelser av små uforanderlige massepartikler. Det måtte da ligge nær å slutte at det samme prinsipp også hersket i historien. Ifølge Sars består mennesket av en «Mangfoldighed af Atomer og Kræfter, som ved sin Konsensus eller Konvergens mod et fælleds Punkt, fremkalder den Følelse af Enhed, der er den individuelle Tilværelses Princip».³ Da «enhver Kraft virker overensstemmende med visse Love», kan bare én slutning være mulig: også i den «saakaldte moralske eller historiske Verden» må det herske lovmessighet. Sars kan dermed overføre den naturvitenskapelige grunnsetning til historien: «Historien er et Product af en Mangfoldighed af Kræfter. Enhver Kraft virker overensstemmende med visse Love.»⁴

Denne læren betyr ikke at Sars avviser troen på et forsyn. Som agnostiker kan han ikke benekte at det finnes en «Forsynets Plan i Historien som i Naturen; ingen Videnskab modsiger eller vil kunne modsige en saadan Plan». Men om det finnes en slik «Forsynets Plan», må den være «altomfattende — ikke saa at den griber ind af og til, — et slags Overledelse, som lar de underordnede Funktioner spille som de vil, reserverende sig at rette og ordne hvor det behøves. Barnagtig Forestilling om Forsynet, uforenlig med Tanken paa historisk Videnskab — hvorledes skal Grændsen bestemmes, hvem kan sige: dette er Guds Finger — ligeledes afgjort uforenlig med Tanken om historisk Videnskab — denne Modstilling af Friheden og Nødvendighede

den — la part de la fatalité — la part de la liberté; hvorledes skal Grænsen opdrages?»⁵

Oppfatningen av historien som en naturprosess fører Sars uvegerlig inn i diskusjonen om den fri vilje, selve kjernespmålet i tidens historiefilosofiske debatt. Sars understreker stadig at om en vil diskutere problemet fri vilje — nødvendighet, må en først slå fast hva en mener med fri vilje. Med fri vilje kan en ikke forstå «en Sindets Kraft der bestemmer Handlingen uden alle Motiver». Mennesket har for så vidt fri vilje, ettersom det selv kan treffe sitt valg. Men enhver viljesakt blir bestemt ut fra visse motiver, som igjen kan føres tilbake til visse forutsetninger. I samsvar med dette kan Sars slutte: «Naar vi kjende alle de Motiver, alle de Ønsker og Forestillinger, som have Indflydelse paa et Menneskes Sind, naar vi kjende hans Charakter og Dispositioner ville vi være istand til at forudsige, hvorledes han vil handle i et hvilket som helst Tilfælde.»⁶ Hans teori hviler altså innerst inne på den tanken at «de samme Forudsætninger fremkalder de samme Motiver».⁷

To faktorer medvirker til å bestemme et menneskes handlinger: menneskets natur og det miljøet det hører til. Comte og Buckle la hovedvekten på miljøet; også Sars gjør det — i sine unge år. Enhver tid vil være preget av en «Tidsaand». Denne er imidlertid ikke noen transcendent makt, ikke noe over eller utenfor menneskene; den «alene kommer tilsyne gjennom de enkelte handlende eller skrivende Personer»⁸ og kan nærmest karakteriseres som visse «almindelige Tendenser eller Retninger».⁹ Det er i disse tendenser og retninger Sars vil søke det almene og lovmessige: «I hine Motiver og Antecedentier, som indskrænker den frie Villie til at være en Regent af Navn, en Skyggekonige, er der noget fælleds, noget som tilhører Tidsalderen, de almindelige Forholde. Her er altsaa et Fældt for Generalisationer, for en virkelig Videnskab, der forklarer de enkelte Phænomener af almindelige Kjendsgjerninger.»¹⁰ Med det trekker Sars det almene i forgrunnen på bekostning av det individuelle. Historien blir massenes verk.

Som et bevis for at det hersker nødvendighet i den historiske prosessen og at den store mann er representant for tidsånden, tar Sars det faktum at store menn, genier, så ofte har vært fatalister. Dersom det finnes en slik viljens frihet, skulle en anta at først og fremst disse måtte erkjenne den, men nettopp disse har

følt seg underlagt makter utenfor seg selv. Eksemplet han stadig vender tilbake til er Luther på riksdagen i Worms: «Her staaer jeg, jeg kan ikke andet.»¹¹ Et par linjer fra sekstiårene forteller hvilken nær sammenheng det er mellom hans eget liv og hans historiske teori. Det er ikke Luther på riksdagen i Worms — det er Sars i unionsdebattenes Norge: «Man bliver i et lidet Land som vort nødt til at tage Partie, endogsaa mod sin bedre Overbevisning.»¹²

Luther er eksemplet på den store mann som eksponent for den almene bevegelse. Den franske revolusjon er eksemplet på «Kjendsgjerningernes Logik»,¹³ «aldri har den aabenbart sig med en saa forfærdende Magt»¹⁴: «her udviklede Begivenhederne sig saa hurtigt og drog saa uimodstaaeligt ind i Hvirvelen alt hvad der kom i dens Nærhed, at det endog for Samtiden maatte staa klart, at det ikke kunde være Partiindtriger eller Enkeltmænds Ærgjerrighed, der var raadende, men at det var et slags Gudsvejr, en Naturmagt, der greb de handlende Personer og kastede dem tilside, naar den havde brugt dem».¹⁵ Men denne spontane erkjennelse fører Sars videre: «Har man først paa et Punkt erkjendt i Historien en Naturproces, der følger uforanderlige Love, kan man vanskelig værge sig mod at tage Skridtet fuldt ud og overføre denne Forestilling til at gjelde al Historie.»¹⁶

Hans eget og andre forskeres studium av historien bidrar til å underbygge den samme lære om lovmessighet i menneskenes liv. Følger en den politiske hendelsesrekken, vil en ofte finne tilsynelatende brudd og bratte overganger. Fester en derimot øyet på de almene idéer og stemninger som til enhver tid gjør seg gjeldende, vil en overalt finne kontinuitet og sammenheng. Det er resultatet av hans studium av Norges historie.¹⁷ Stanser en ved de ytre omstendigheter, synes Eidsvollverket som noe tilfeldig. Trenger en derimot inn til historiens «faits généraux», vil en erkjenne «den naturbestemte Udvikling mod Selvstændighed».¹⁸ Rent generelt kan han slå fast: «den nyere Tids dyberegaaende Granskning, . . . har godtgjort, saamangt et tilsynelatende pludseligt Omslag i Historien i Virkeligheden har været længe forberedt, at den voldsomste Revolution, den mest himmelfaldne Omveltning, nærmere beseet, dog kun har været det sidste Led i en lang Kjæde Begivenheder».¹⁹

Det hersker altså lovmessig sammenheng i menneskenes liv

som i naturen. Sars går imidlertid videre idet han betrakter samfunnet som en organisme og samfunnsutviklingen som en organisk utvikling. Nå har han riktignok flere ganger understreket at samfunnsorganismene ikke utvikler seg etter de samme lover som biologiske organismer; en finner begge steder regelmessighet, men ikke de samme regler.²⁰ Men i praksis glemmer han denne innskrenkningen og deduserer fra biologien til historien.²¹ Dermed har Sars ikke bare sagt at det hersker lovmessighet i den historiske prosessen, men også satt fingeren på bestemte lover som kan utledes fra biologien.

Læren om historien som en lovmessig bevegelse utleder Sars fra naturvitenskapene og blant dem i første rekke biologien. Hans historiske resonnement er bestemt av naturvitenskapelige forbilder. Men konsekvensen av de naturvitenskapelige grunnsetninger skjærer langt inn i hans egne idealer. Vil ikke en fornektelse av viljens frihet «ophæve det moralske Ansvar» og føre «consequent til Materialisme og Atheisme»?²² Betyr ikke oppfatningen av historien som en lovmessig bevegelse en fornektelse av geniet?

Det første spørsmålet er ikke noe egentlig problem for Sars. Determinismen er ikke nedbrytende for moralen som fatalismen. Fatalisme innebærer «at vi er undergivne visse Drifter eller visse Motiver, som det ikke nytter at bekjempe». Ifølge determinismen holdes muligheten åpen for «et hvilket som helst Motiv til at bestemme vor Vilje i de enkelte Tilfælde, altsaa ogsaa for Ønsket om at forbedre os, og handle overensstemmende med Moralens Forskrifter».²³ Sars kan dessuten vise til menneskenes «ideale Trang». Den er en garanti for at menneskene vil bestrebe seg for å gjøre det gode.²⁴

Spørsmålet om forholdet mellom geni og masse er derimot et av de historiefilosofiske hovedproblemer som opptar Sars. Hans syn på dette forholdet er for så vidt fastlagt som han betrakter samfunnet som den historiske enheten som utvikler seg etter bestemte lover. Men han slår seg likevel ikke til ro med en slik løsning. For Comte betydde ikke konsekvensen av det naturvitenskapelige standpunkt noen motsetning til hans sosiale idealer; han var kollektivist. Hos Sars blir det naturvitenskapelige krav om det almene møtt av en sosialt bestemt tro på det individuelle: Kan alt i historien forklares ut fra det almene? Blir det ikke igjen en liten irrasjonal rest, og må ikke bak-

grunnen for denne resten søkes i det enkelte menneske? Er det ikke mulig i «Kjendsgjerningernes ubønhørlige Logik»²⁵ å erkjenne «Personlighedens Ret og Betydning»?²⁶

Sars begynner som kollektivist. Alt før han lærer Comte og Buckles teorier å kjenne, legger han hovedvekten på det almene og betrakter de store menn som representanter for «Folke-aanden». I sin avhandling om Kalmarunionen går han nok med på at dronning Margrethe er meget begavet og finner hos henne «Tanker klare og bevidste, der endnu dunkelt gjærede i Samtiden».²⁷ Men utover sin egen tid makter hun ikke å gripe, for selv «den største, den mest begavede kan kun tjene sin Tids Interesser».²⁸ Heller ikke Engelbrekt Engelbrektson kan henvføre ham. Det er ikke Engelbrekt som med gigantisk kraft reiser dalkarlene mot danskenes herredømme; det er bevegelser i folket som løfter ham og gjør ham til sin representant. I Sverige «ser vi derfor Folkeanden hæve sig mere og mere truende, væbne Engelbrecht Engelbrechtson og Sturerne mod Rigsraadets og de stores egennyttige Unionspolitik, og omsider med Gustav Wasa sætte en national Konge paa Sveriges Throne».²⁹

Denne oppfatningen av de store menn faller sammen med Comtes og Buckles syn, og den er en av de mange broer som fører Sars i retning av positivismen og evolusjonismen. Et lignende syn gjør han seg også til talsmann for ut gjennom 1860- og første halvpart av 1870-årene. Det enkelte menneske betrakter han fortsatt som et produkt av «Tidsomstændighederne». Det finnes nok medfødte egenskaper, men hva disse skal føre til, avhenger i stor grad av tiden. Malende er hans bilde av de to halvbrødre Olav og Harald. Det er ikke den enes medfødte gode anlegg og den andres barske sinnelag som gir dem en så forskjellig skjebne: «De to Brødre har i Hensyn paa oprindelige Anlæg havt meget til fælles; men de ulige Tidsomstændigheder, under hvilke disse Anlæg kom tilsyne og ufoldede sig, medførte dog, at det samlede Indtryk af deres Personligheder blev et helt forskjelligt.»³⁰ Og han kan samle tanken i en generell formel: «De samme Egenskaber, der til en Tid skabe en Helt, naar under andre Forhold kun op til at frembringe en vandrende Ridder.»³¹ Helgenglorien eller hardrådenavnet? «Tidsomstændighederne» er det avgjørende.

Er tidsforholdene stort sett avgjørende for hva det enkelte mennesket skal bli til, har det enkelte menneske liten betydning

for den historiske utviklingsprosessen som et hele. Sars benekter ikke begavelsen, og i sine verker dveler han lenge ved de store historiske personligheter. Olav Trygvason f. eks. «hørte til de lykkelige, for hvem Skjæbnen lægger de store Opgaver ligesom fuldt færdige til Løsning, og som besidder Evne til at løse dem». ³² En skal forklare de store menn, men det vil ikke si å bortforklare dem. På den andre siden hevder Sars at geniet bare kan akselerere utviklingen, som også ville gå sin gang uten det. Hans oppfatning av Norges samling er i så måte karakteristisk: «Vi erkjende den indre Nødvendighed i den Sammenhæng, der hævede Kongedømmet paa de øvrige Myndigheders Bekostning. Kampens Udfald kunde fremskyndes ved den enkelte Personligheds Begavelse, men ikke forandres.» ³³ Noe lignende kan en si om Richelieu og Frankrike: «Hvad Richelieu gjorde, var kun at fremskynde en Udvikling, som intet ville have kunnet standse i Længden.» ³⁴

Denne oppfatningen av geniet som noe vesentlig miljøbestemt, må fra midten av syttiårene vike plassen for oppfatningen av geniet som noe naturgitt, som noe av en urkraft. Mens Sars før hadde hevdet at utviklingen ville gå sin gang uten et geni, kommer han nå til å betone det som nødvendig: «Historie i Betydning af Fremskridt og Udvikling er utænkelig og umulig uden Helte og Genier.» ³⁵ Omslaget må sees i sammenheng med Sars' eget liv. Historikeren hadde trådt inn på den politiske arena, dagens kamp hadde gitt historikeren nye synspunkter.

Hvor gjennomgripende denne forandringen i virkeligheten er, viser den artikkelen han i 1878 offentliggjør om Carlyle. Den er en delvis ordrett gjengivelse av hans forelesninger i 1871, bl. a. avsnittet om Richelieu, men han har utelatt de linjer hvor han sier at utviklingen ville gå sin gang også *uten* en Richelieu. ³⁶ I patetiske uttrykk hyller han geniene som «Menneskehedens eller det enkelte Folks Avantgarde paa den evige Fremadskridningens Vei», ³⁷ og han gjør Carlyles ord til sine: «Tvivlen paa de store Mænd er Vantroens Fuldændelse.» ³⁸

Troen på de store menn søker han fortsatt å forene med sin oppfatning av historien som en naturprosess; syntesen mellom Carlyle og Buckle. De store menn vil i fremtidens historieskrivning «ikke fremstilles som kommende udenfra eller staaende i en ensom Majestæt ligeoverfor den anarkiske Mængde; de vil opfattes som repræsentative —, Organer for en almindelig Udvik-

ling, der aabenbarer sig gjennem dem, og som uden dem ikke vilde kunne fortsættes».³⁹ Massenes arbeid gjennom generasjoner legger de store oppgaver til rette, som geniet og bare *det* kan løse.

Men når Sars betrakter geniet som en nødvendig faktor og betegner det som noe av en urkraft, kommer hans historiske determinisme inn i en vanskelig stilling. Dette kommer klart fram i hans syn på Holberg. Neppe noen har Sars beundret slik som Holberg, neppe noen har fristet ham til så høystemte og spontane uttrykk. Det er heller ingen han føler seg så åndelig beslektet med som nettopp Holberg. De uttrykk han finner for sin beundring går fra begynnelsen av sekstiårene i en stigende kurve til han i «Udsigt»ens siste del slutter med å erklære at det ikke er Holberg som er «egte dansk», men at «det danske Folk blev ved hans Indflydelse egte holbergsk».⁴⁰ Holberg er altså geniet som skaper historie, geniet som er nødvendig. Men hvor en Holberg blir født, må fra et historisk synspunkt betraktes som en tilfeldighet.⁴¹

Med dette har Sars skapt en alvorlig motsetning i sitt syn. Som naturvitenskapsmann vil han søke lover og samle historiens utviklingsgang i en formel. På den andre siden hevder han at geniet er nødvendig for at denne utviklingen skal kunne gjennomføres. Men geniet er noe naturgitt og dets fødsel beror — fra et historisk synspunkt — på en tilfeldighet. Geniet blir den ukjente faktor som truer med å sprengte hans historiske determinisme.

Sars' historiske grunnsyn dirrer rundt en personlig konflikt. Konflikten har funnet et uttrykk: Geni — Lov.

L'histoire est toujours à faire.

Da Ernst Sars i 1871 holdt sin første forelesningsrekke ved Universitetet, valgte han som emne den nye historiske vitenskapen som i Comte hadde sin fremste teoretiker og i Buckle sin mest glødende advokat. Denne forelesningsrekken kan på mange måter stå som en avslutning og en oppsummering av hans ungdomsstudier. Filosofen hadde gjort sin gjerning; hans oppfatning av den historiske prosessen var fastlagt i hovedtrekkene. Den kan også stå som program for hans egen gjerning som historiker. Nå kunne han formulere sitt syn på mål og metode for det historiske studium.

Med dyp forakt hadde Comte vendt seg mot de to gruppene som til da hadde befattet seg med historie, historiefilosofene og de egentlige historikerne. De siste hadde ensidig gått opp i studiet av enkelthetene uten noen tanke på «la généralité». De første hadde utelukkende hatt «la généralité» for øyet uten å bry seg om enkelthetene. Deres «vue de l'esprit» var utgått fra alt annet enn et historisk studium. I skarp opposisjon både mot historikerne og historiefilosofene trakk Comte opp retningslinjene for en abstrakt samfunnsvitenskap, sosiologien. Sosiologen skulle som de eldre historikerne bygge på erfaring og observasjon, men målet for forskningen var det samme som historiefilosofene hadde stilt seg: en helhetsoppfatning av den historiske prosessen. Comte stilte seg selv som oppgave å finne de utviklingslinjer som var felles for alle folk. Alt singulært måtte skjæres bort: «l'histoire sans nome» var hans ideal. Thomas Buckle overførte hans program til historieforskningen. Han ville ved hjelp av den nye vitenskapen nettopp forklare egenarten i et folks historie, påvise den indre sammenheng mellom begivenhetene i den historiske prosessen slik at en fra fortiden kunne slutte til fremtiden.

Som Comte går Sars fra et naturvitenskapelig studium til

det historiske, og naturvitenskapsmannens syn på mål og metode for forskningen blir også historikerens. Bare 23 år gammel feller han en knusende dom over et verk av Konrad Maurer fordi dette er «en uden nogetsomhelst Udvalg opdyndet Masse af Stof, en af hine uorganiske, kompakte, ufordøielige Sammensætninger, hvorpaa navnlig Tysklands historiske Literatur er saa rig, og hvis Nytte mangengang er tvivlsom nok.»¹ Helt annerledes positiv er kritikken over noen kapitler i Rudolf Keyzers kirkehistorie: «Dersom den historiske Dygtighed netop viser sig i et strengt Udvalg og en heldig Begrænsning, maa uden tvivl dette Afsnit af Keyzers Verk kaldes fuldendt.»² Allerede i disse vurderingene skimter en konturene til et krav om «la généralité», det kravet han understreker med slik styrke i sin tale i Studentersamfundet ti år senere: «thi paa de politisk-historiske Studiers Felt maa det ligesaavel som paa det matematisk-naturvidenskabelige være Formaalet, at komme til stedse mere omfattende Generalisationer».³ Forelesningene i 1871 er en videreføring av disse tankene. N  tar han riktignok delvis avstand fra Comtes totale underkjennelse av samtidens historieforskning; den er en nødvendig forutsetning for en virkelig historisk vitenskap.⁴ Men i hovedsaken følger han Comte og Buckle: emnet for det historiske studium er ikke begivenhetene selv, hverken de kulturhistoriske eller politiske, hverken institusjonenes eller vitenskapenes utvikling, hverken hoffhistorie eller biografiske detaljer, men «de constante Forhold mellem Begivenhederne eller Ph nomenerne i den historiske Udvikling».⁵

Når Sars reiser kravet om «stedse mere omfattende Generalisationer», er det historikerens som adopterer naturvitenskapsmannens program. Denne tanken følger også som en logisk konsekvens av hans syn på historien. I den historiske prosessen f yer det ene leddet seg til det andre med nødvendighet, den ene generasjonen bygger videre på de resultater tidligere generasjoner er kommet fram til. Skal en forklare de store omslag i historien, kan en derfor ikke stanse ved «et bestemt Tidspunkt; man føres længere og længere tilbake».⁶ Det er først «ved at tage den hele Udvikling med og samle den i eet Overblik, at man sættes istand til at have en rationelt begrundet Mening om, hvad der er «Bagevjer», og hvad der er den rette store fremadskridende Strøm blandt de Opinioner og Tidsretninger, der røre sig omkring os», sier han i 1867.⁷ «At forklare den franske Revolution: at for-

klare Verdenshistorien.» Slik formulerer han den samme tanken 30 år senere.⁸

Comte og Buckle hadde med sitt historiske studium ikke bare et mål, men også et formål. Det samme gjelder Sars. Mens analytikeren og kildekritikeren Gustav Storm stiller seg utenfor den historiske prosessen og understreker at det historiske studium har sitt «*Maal i sig selv*»,⁹ stiller Sars seg i historiens linje: «vi ere dens Resultat». Mens Gustav Storm vil fordype seg i fortiden og som Ranke komme fram til «wie es eigentlich gewesen ist», ligger for Sars problemet i hans egen samtid, i hans eget sinn: «at studere Historie er at bringe til Klarhed og Bevidsthed vort eget Væsen».¹⁰ Historikeren skal, som han uttrykker det med Buckle i 1871, påvise «de constante Forhold mellem Begivenhederne eller Phænomenerne i den historiske Udvikling» for på den måten å «sætte os i Stand til at forudsige Fremtiden».¹¹

I 1891 foreleser Sars igjen over samtidens historieforskning. I løpet av de 20 årene som var gått siden han holdt sine første forelesninger, var historikeren delvis kommet til nye resultater, politikeren hadde gjort nye observasjoner og mennesket hadde fått nye opplevelser. Dette avspeiler seg også i hans syn på målsettingen for det historiske studium. Det er betegnende at han nå ser med større velvilje på det historiske detaljstudium: «At Interessen for Begivenhedernes Lov — alene kunne faa Rum paa Bekostning af Interessen for de historiske Begivenhederne selv. Urimelighed — Overdrivelse! Jo mere kompliserte Phænomener, — des mere Interesse i sig selv.»¹² Han ser også med større skepsis enn før på den lange rekken av historiske synteser som skulle være bygd på erfaring og observasjon. I sine ungdomsår hadde han bebreidet Comte for hans intellektualisme og miskjennelse av nasjonaliteten og individet. Nå bebreider han Comte for skjematisk behandling av historiske fenomener: «altfor meget Mathematiker i sin historiske Betragtning. Hans Linjer altfor rette, skar over det historiske Liv saa det næsten ikke var til at kjende igjen».¹³ Selv den av samtidens historikere som Sars kanskje satte høyest, Fustel de Coulanges, blir angrepet på dette punkt.¹⁴ Men om Sars sterkere enn før understreker «Sandhedens Muldvarpgang», er hans syn på hovedmålet for det historiske studium uforandret. Gang på gang understreker han at historieforskningen skal være til nytte, tjene et formål. «Et-

hvert videnskabeligt, rationelt historisk Studium har sit Udgangspunkt i vor egen Tid, Nutiden, dens Institutioner, dens Menninger, Følelser, Ideer — Produktet af den historiske Udvikling! — Hænsigten, Maalet, Tanken med ethvert historisk Studium, som fortjener at kaldes videnskabeligt, at *forklare Nutiden.*»¹⁵ Historikeren må følgelig «begynde med Enden, fra vor egen Tid — og saa gaa bagover. Det gir Liv, — man stiller Spørgsmaalene i den virksomste Form».¹⁶

Comte hadde først og fremst understreket den abstrakte historievitenskapens betydning for moral og livsanskuelse. Som politiker setter Sars fingeren på en mer begrenset oppgave: «Det ligger nu nær at vente, at ogsaa en abstrakt historisk Videnskap skulde kunne faa en lignende practisk Betydning, nemlig ligeoverfor Politiken. Den concrete historiske Videnskap forslaar ikke i saa Henseende.»¹⁷ Historieforskningens store betydning går inn som et sentralt ledd i hans historieoppfatning. «Historie-skrivningen for det enkelte Folk hvad Reflectionen er for Individet. Selvbetragtning, Selvhævdelse.»¹⁸ Denne tanken går igjen i hans oppfatning av fortiden. Om Norge i unionstiden heter det således at nordmennene ikke kunne «ophøre at være et Folk, fordi Minderne fra deres gamle Storheds- og Selvstændighedsperiode ikke kunde helt glemmes eller helt udslettes af Jorden».¹⁹ Det er også med historien som våpen Sars kaster seg inn i dagens politiske strid: «Det var, for at skaffe tilveje et Vaaben i Kampen mod den praktisk-politiske Skandinavisme, at jeg fra først af fattede den Plan at skrive en Haandbog i eller Udsigt over Norges Historie.»²⁰

Fra naturvitenskapene fikk Sars kravet om «stedse mere omfattende Generalisationer». Fra naturvitenskapene får han også den metoden han ville bruke som historiker. Selve grunnprinsippet for den spekulative filosofi, identiteten mellom det tenkelige og det virkelige, forkaster han som en absurditet: «Historien har sin Logik,» men den kan ikke være den samme som «vi forefinde i vor Bevidsthed; den historiske Udviklings Love kan ikke være de samme som Tænkningens.»²¹ En kan følgelig ikke gripe mangfoldigheten i menneskenes tilværelse ved å stille seg på ett punkt, «paa udenfra hentede Ideers og Indfalds Prokrustesseng», og ut fra det forsøke å underlegge seg «det hele historiske Rige».²² Historikeren må gå samme vei som naturvitenskapsmannen, han må bygge «paa Erfaring og Observation,

og verificere enhver Sats, hvortil man er kommet ved Deduction fra givne Erfaringssætninger, inden den antages som gyldig».²³

Om Sars følger Comte og Buckle i kravet om at historieforskningen skal bygge på erfaring, tar han bestemt avstand fra deres lære om at bare intellektet skal være veiviser for forskeren. Dette henger sammen med den store vekt han legger på følelseslivet i mennesket: «Nu er Statistik og Statsøkonomi gandske vist meget nyttige og for en Historiker eller Politiker nødvendige Videnskaber; men de behandle dog væsentlig kun det menneskelige Liv med Hensyn paa den rent materielle Side, og betragter man de sociale Forholde fra et ensidigt statistisk-statsøkonomisk standpunkt, kommer man let til at undervurdere Betydningen af de moralske Kræfter og at glemme det Indre over det Ydre.»²⁴ Denne tanken kom også som en naturlig følge av hans pragmatiske innstilling. «Man forlanger, at Historien skal dømmes og læses uden Lidenskab,» uttaler han i 1891, «og med det samme kræves det ogsaa, at man ikke skal lade sig beherske af uklare Følelser. Man tror at frigjøre sit Blik, at emancipere sin Dom ved at gjøre Vold paa sine naturlige Følelser. Men hvad man gjør, er som oftest at berøve Intelligentzen, Tanken, den Jord hvori den skal voxe og blive stor.»²⁵ Historisk erkjennelse er derfor ikke bare en «Tankens, men en Følelsens og Fantasiens Sag», eller som han formulerer det i 1867: «Man lærer ikke at forstaa Historien ved at stille sig udenfor den og ræsonnere over den. Den skal ikke blot gjennomtænkes, men gjennomleves og gjennomføres.»²⁶

Hvilken verdi, hvilken grad av «Gyldighed» har så de resultater en historiker kan komme fram til? Som Comte viser Sars bort spørsmål om de ytterste ting. Fenomenene slik vi oppfatter dem, er «Manifestationer af en Magt eller et Væsen, hvorom vi intet ved og aldrig kan faa vide noget».²⁷ Den objektive erkjennelse er med andre ord umulig, «skulle være ægte videnskabelig, er i Virkeligheden en Ophævelse af selve Grundvilkaaret for videnskabelig Gransking».²⁸ Den vitenskapen Sars driver er «tilfreds med at forklare *noget*: den inlader sig ikke paa at forklare alt».²⁹ På den andre siden tar han avstand fra Comte når denne «spærrer Menneskeheden inden Relativitetens Verden»³⁰: «om man ikke kan naa Stjernene, saa maa man dog vedblive at sigte efter dem».³¹

All kunnskap er altså relativ. De resultater en historiker kan

komme fram til er imidlertid relative i en dobbelt betydning. Historikeren er selv en del av den prosessen han beskriver og kan ikke gi noen skildring av denne som har gyldighet til alle tider: «l'histoire est toujours à faire»; den fremadskridende Udvikling giver bestandig nye Standpuncter at betragte den fra; det er, som naar man stiger op ad en Fjeldside og seer sig tilbage over det underliggende Landskab: det er den samme Dal, de samme Aasrygge, men alligevel skifter Landskabet Charakter, eftersom man kommer højere op.»³² Tidligere generasjoner så noe annet i fortiden enn vi gjør, — og at fremtiden vil se historien i et nytt lys, følger som en nødvendig konsekvens av grunntanken i hans historieoppfatning. Vår oppfatning av historien er ikke en objektiv erkjennelse, men en subjektiv opplevelse.

Hovedpunktene i Sars' syn på målsetting og metode for det historiske studium, er altså at historieforskningen skal være til nytte, og at historikeren må bygge på erfaring og observasjon. Hvordan står så hans egne historiske verker i relasjon til dette programmet? Kravet om at historieforskningen skal tjene et formål, følger han med en aldri sviktende konsekvens. Tidens problemer blir for ham historiske problemer, og løsningen av disse går forut for den rene kunnskapssøken. Dette betyr igjen at han ofte tar standpunkt før han nærmer seg kildene. Det gjelder enkeltheter. Det gjelder også hovedspørsmål. Han spør ikke om fedrelandet har noen «raison d'être». Det har det: «Jeg vilde hævde Nationalitetsprincippet i vor Historie, i Modsætning til skandinavistisk Politik og germanistisk Romantik», erklærer han ved avslutningen av «Udsigt»en. «Jeg vilde vise, at Norges Storhed og Fald gjensidig hørte sammen. Jeg vilde vise, at Selvstændigheden og Friheden ikke bare var et Tilfældets Værk, — Grundloven ikke himmelfalden, men en Frugt af Folkets Arbejde.»³³ Hans studium av fortiden har følgelig ikke som mål å komme til erkjennelse av idealet, slik positivistenes og evolusjonistenes program lød. Han går til historien for å finne beviser for gyldigheten av idealer han allerede har. Konklusjonen er gitt; han skal bare finne premissene.

Også på et annet hovedpunkt bryter Sars avgjort med sitt krav om erfaring og observasjon. Ifølge det programmet han trekker opp i 1871, faller en historisk undersøkelse i to deler. For det første skal historikeren bygge opp sine satser gjennom

et studium av enkelthetene, for det andre skal satsene verifiseres ved deduksjon fra «givne Erfaringssætninger». For Sars betyr dette at han i praksis som historiker kan nå sine resultater både induktivt og deduktivt, induktivt ved å gå fra enkelthetene i historien, deduktivt ved å slutte fra de «givne Erfaringssætninger». Montesquieus lære om at friheten skulle stamme fra germanene avviser han både med støtte i kildene og ved å slutte fra læren om historien som en «fremadskridende Udviklingsproces»: «Friheden, saadan som den nyere Tid har gjennemført den, er en aandig Emancipation, der hviler paa et stort Fællesfond af Cultur, og kan ikke have tilhørt en paa et lidet fremadskredent Standpunct staaende Race eller være indført af den.»³⁴ På grunnlag av historiske fakta forkaster han enkelte forskeres påstand om at Frankrikes historie ville ha fått et annet forløp uten de hundre dager. Han forkaster teorien også ut fra en almen grunnsetning: «Det er at tillægge en rent ydre tilfældig Begivenhed en større Vægt, end vor Erkjendelse af Historien som en lovmæssig Udvikling tilsteder.»³⁵ Skandinavismens program tilbakeviser han med teorier bygd på studiet av enkeltheter i historien og ved å bruke Spencers lov om at all utvikling består i en stadig videregående differensiasjon og konsentrasjon. Skandinavismen er en fornektelse «af Fremgangens Lov, som er den fælles Hovedlov for alt levende, Folkene medindbefattet».³⁶

Hva har så disse «givne Erfaringssætninger» betydd for utformingen av f. eks. «Udsigt»en? Organloven viser ham vei til løsningen av det hovedproblemet verket kretser om, årsakene til et folks «grandeur et décadence»: «I Udviklingslæren er det en Hovedsætning, at ligesom den legemlige Væxt foregaar gjennem Organer, men tilsidst standses af disse Organer, saaledes gjelder noget lignende om den historiske Udvikling eller Væxt.» På dette grunnlag danner han den hypotesen han vier sine manndomsår til å verifisere: «Det ligger efter denne Lære at formode, at et Folks «grandeur et décadence» er at føre tilbake til væsentlig de samme Grunde»,³⁷ eller som han uttrykker det i innledningen til «Udsigt»en: «de samme indre Grunde».³⁸ Norges nedgang i senmiddelalderen skyldtes at landet manglet en adel. Når Norge i motsetning til Danmark og Sverige ikke fikk en adelsstand hadde det politisk-ideologiske grunner, som han bruker de to første bindene av «Udsigt»en til å klarlegge. Ved avslutningen

av det andre bindet setter Sars selv et spørsmålstegn ved sin teori. Kunne ikke forklaringen ligge i den store avstand mellom bygdene i Norge som «hindrede saadanne Sammenkomster af de haandgangne Mænd som dem, hvorved i Nabolandene Korporationsaanden hos disse og derigjennem ogsaa deres politiske Indflydelse blev udviklet»? Kunne det ikke tenkes at Norges avsides beliggenhet hindret framveksten av et rytteri og dermed framveksten av en stormannsklasse? Sars viser imidlertid disse teoriene tilbake ved å slutte, ikke fra historiske fakta, men fra en almen grunnsetning: «Det er de *indre* og ikke de *ydre* Grunde, hvorpaa Hovedvegten bør lægges, naar det gjelder at forklare almene eller vidtrækkende historiske Phænomener; det væsentlige er og bliver altsaa dog de i det Foregaaende paapegede, i Opinionen og den sociale og politiske Forfatning liggende Hindringer mod Dannelsen af en Tjenstadel i Norge lig den, der blev herskende Stand i Naborigerne».³⁹ Men denne læren om «indre Grunde», som er hovedargumentet i bevisføringen, er den samme som lå til grunn for hypotesedannelsen. Den biologiske loven er blitt en historisk lov, som fritar ham fra å gå nærmere inn på enkelte kjensgjerninger. De historiske fakta blir dermed i stor utstrekning illustrasjonsmateriale til en teori.

Når Sars bruker sine almene grunnsetninger og historiske og biologiske enkeltlover både i hypotesedannelsen og som bindende ledd i bevisføringen, må det bli et sentralt spørsmål om de virkelig er «Erfaringssetninger». Senere tiders forskere har forkastet alle eller praktisk talt alle de grunnsetninger og enkeltlover Sars bygger på, men hvordan ser han selv på dem? Framstegsidéen betrakter han nærmest som et aksiom, historiske enkeltlover og læren om historien som en lovmessig utviklingsprosess ser han som erfaringsmessige kjensgjerninger. Annerledes er det med de lovene han har fra biologien. Han understreker flere ganger at de bare må betraktes som bilder. Det er nok «Ensartethed», men ikke «Enhed» mellom historiske og biologiske fenomener. Det er «Sammenhæng, den nøyeste, strengeste, men ikke Identitet. En Kløft — paa begge Sider den samme Regelmæssighed, men ikke de samme Regler».⁴⁰ Likevel bruker han biologiske lover som bindende ledd i sin historiske bevisføring. Men det betyr igjen at også han bygger sine teorier på den foraktede «uden fra hentede Ideers og Indfalds Prokrustesseng».

De eksemplene som er trukket fram ovenfor gir langt fra noe uttømmende bilde av Ernst Sars' historiske metode. Men de antyder visse trekk som er typiske, trekk som står i skarp kontrast til det programmet han trekker opp i 1871. Kravet om å komme fram til «stedse mere omfattende Generalisationer» taper han riktignok aldri av sikte, men i arbeidet for å nå disse «Generalisationer» bryter han avgjort med kravet om at de skal bygges på erfaring og observasjon. Metoden underordnes målsettingen. Empirikeren blir historiefilosof og forkynner.

Fra Autoritet til Frihed.

Hvilke verdier realiseres i den historiske prosessen? Hva er retningen i og målet for den «fremadskridende Udvikling»? Dette spørsmålet sto i forgrunnen for de fleste av de positivistiske og evolusjonistiske filosofene og historikerne. Også Ernst Sars har gitt sitt svar på det, og det danner en nødvendig bakgrunn for hans løsning av det mer spesielle problemet: årsakene til bølgegangen i et folks historie. Det er for øvrig like feilaktig å tale om verdenshistorie i forbindelse med Sars som i forbindelse med Comte. De står begge innenfor den européiske kulturkretsen, og dens historie blir for dem det samme som universalhistorie.

Som vi tidligere har sett, finner Sars i menneskenaturen en «Mangfoldighed af Evner», og til hver evne svarer en trang til å bruke den.¹ Det dypeste instinkt i menneskenaturen er trangen til en harmonisk utfoldelse av alle evner, «at faa sit Væsens Indhold gjort gjældende saa langt det rækker, saa Livet kan blive saa rigt og sterkt og mangfoldigt som muligt».² Den samme utviklingslov gjelder også for samfunnet: «Det gjælder om Folk som om Individer, at de finder en sand Tilfredshed ikke saameget i økonomisk Velvære som i Arbeide og fri Udfoldelse af alle Kræfter.»³ En får derfor i historien en rekke utviklingslinjer, religiøse, moralske, politiske, litterære, vitenskapelige, økonomiske, «svarende til Mangfoldigheden af menneskelige Behov og Evner».⁴ Som Comte finner Sars at det er en indre sammenheng mellom de forskjellige utviklingslinjene, og forandring på ett av livets områder vil med nødvendighet trekke med seg forandringer også på andre. Politikk, vitenskap, kunst osv. «betinger og paavirker hinanden indbyrdes paa den mangfoldigste og dybest indgribende Maade, saa at den enkelte Udviklingsrække umulig kan rigtig forstaaes og forklares uden ved at sees i Forbindelse med de andre».⁵ Men de forskjellige

sidene av kulturlivet «holder ikke alltid Takt». I renessansen f. eks. er den bildende kunst det mest fremtredende trekk, i reformasjonen kommer de religiøse og moralske sider av livet sterkest til utfoldelse, mens filosofien og vitenskapen dominerer i rasjonalismens tidsalder.⁶

Da det i historien finnes en rekke selvstendige utviklingslinjer, er det ikke riktig som Comte gjør å legge hovedvekten på én linje og la denne bli «fundamental». Sars bruker selv Comtes lov for å karakterisere den intellektuelle utviklingen,⁷ men han understreker gjentatte ganger at den ikke er altomfattende: «Fejlen med den Comte'ske Lov, — ikke, at den var uriktig, — men at den skulde endelig være fundamental, — Fejlen — dette med at bygge hele Systemer, en hel Theori paa et enkelt vue d'ensemble.»⁸

Tross at Sars kritiserer Comte for hans «fundamentale» lov, søker også han å samle hele den verdenshistoriske prosessen i en enkelt formel. Som matematiker og klar logiker retter Comte søkelyset mot den intellektuelle utviklingen; som liberalist og en god sønn av borgerskapet rykker Sars mennesket i forgrunnen. Comte framhever den logiske tanke, Sars følelsen. Comte ser mest mulig bort fra nasjonale egenarter og degraderer individet til en abstraksjon. Målet for utviklingen er en stadig større underordning av «les instincts personnelles» under «les instincts sociaux».⁹ For Sars derimot er «Individets Emancipation» og framveksten av nasjonalstater de store og verdifulle resultater av den verdenshistoriske utviklingsprosessen. «Miskjendelse af Personlighedens Ret og Betydning for den almindelige Udvikling» og «Miskjendelse af Nationaliteternes Udvikling» er hans hovedinnvendinger mot Comte.¹⁰ Dette ble også grunntonen i alt han senere kom til å skrive: «Det hele utvikler sig gjennom den Enkelte, Samfundet gjennom Personligheden, Menneskeheden gjennom de nationale Forskjelligheder; Fællesskabet gaar jevn-sides med Sondringen, og begge er kun de to modsatte Sider af den samme Udvikling.»¹¹

Sars sier et sted at «Menneskehedens Historie er først og fremst Idéernes Historie».¹² Selv avgrenser han den til en enkelt idéens historie: «Det er bleven mere og mere aabenbart, at Verdenshistorien er, for at tale med Michelet, den stadig fortsatte Realisation af Frihedsidéen, eller for at tale med Hegel, «Fremadskridning i Frihedens bevidste Tilegnelse».¹³ Dette

resultatet kommer Sars teoretisk fram til ved å bruke Spencers alminnelige utviklingslov. Ved en stadig videregående konsentrasjon og differensiasjon formes nasjonalstatene og frigjøres individene.¹⁴ Et studium av verdenshistoriens brokete mangfoldighet fører til samme resultat.

Menneskene var opprinnelig som «Børn, ynkelige, skjelvende Træle». På alle kanter var de truet av fiender som var dem fysisk overlegne. For å hevde seg i livskampen måtte de slutte seg sammen i større grupper, i samfunn, som dannet og danner den nødvendige ramme om den menneskelige åndsutvikling. Men da menneskene til å begynne med nærmest var som dyr, kunne de ikke holdes sammen med annet enn «Skrækkens, Tvangens brutale Midler».¹⁵ Som Fustel de Coulanges betrakter Sars de religiøse forestillinger som de «ældste og sterkeste aandige Baand mellem Menneskene».¹⁶ De første primitive samfunn var teokratiske, styremaktene gudenes egne representanter. Staten var alt og de statslige påbud fikk en absolutt karakter, de ble guddommelige befalinger. «For Frihed og Frivillighed er der endnu ingen Plads.»¹⁷

Det autoritære prinsipp kom dermed inn i historien som et nødvendig ledd i livskampen; det var på ett stadium en nødvendig betingelse for at menneskene skulle kunne heve seg opp over en rent dyrisk tilværelse. Det samfunn som hadde den mest autoritære styreform, ville seire i livskampen og «opsluge de andre eller tilintetgjøre dem».¹⁸ Men det som på ett trinn i utviklingen var et vilkår for framgang, ble på et senere en hindring. Ettersom den menneskelige åndsutvikling skred framover, krevdes «ikke blot Autoritet, ydre Tvang, men Frihed».¹⁹ Og til sist blir friheten «Hovedvilkaaret» for at framgangen skal kunne fortsette.²⁰

Når grekerne nådde lenger enn de orientalske folkene, skyldtes det at det i de greske stater rådde en «mindre stram politisk og social Organisation» enn i østens, hvor autoritetsprinsippet fremdeles var «gjennomført til sin yderste Konsekvents».²¹ Men selv om det i antikkens stater hersket en større frihet enn tidligere, var likevel autoritetsprinsippet fremdeles dominerende. Visstnok klarte de hellenske filosofene å frigjøre seg fra autoritetens tvangstrøye, og i de hellenske statene foregikk en utvikling fra monarki gjennom aristokrati til demokrati. Men det atenske demokrati hadde liten likhet med 1800-tallets demo-

kratier. Utviklingen av det greske demokrati førte ikke til at statsautoriteten ble vesentlig innskrenket, bare fordelt på flere hender.²² Noe lignende kunne en si om utviklingen på romersk grunn: «man kom fra det patriarkalske Despoti over i det Republikanske; Klansabsolutismen afløstes af Statsabsolutismen».²³ «Familjeretten blev Statsrettens Prototyp.»²⁴

Oppfatningen av samfunnet som gudenes verk sto og måtte stå som en stor hindring for menneskenes vandring fram mot større frihet. Med kristendommen ble religion og politikk skilt ut som to «selvstændige Sphærer»: «Give Keiseren hvad Keiserens er og Gud hvad Guds er.» På den måten ble kristendommen «epokegjørende» også i den politiske historie.²⁵ Det ble vunnet «Plads for Frihedsprincippet i Ordningen af de menneskelige Samfundsanliggender».²⁶ Veien ble åpnet for nye og store framsteg. Det neste kom med germanene.

Germanenes betydning for den historiske utviklingen hadde på 1800-tallet vært gjenstand for mange diskusjoner; det ble hevdet vidt forskjellige og til dels diametralt motsatte synspunkter. Sars går en middelvei. På den ene siden slår han en strek over Montesquieus lære om at friheten stammet fra germanene, at idéen til den engelske statsforfatning skulle være «trouvé dans les bois».²⁷ En slik tanke røper en fullstendig mangel på forståelse av hva historie er; den gir ikke plass for utviklingstanken. «Friheden, saadan som den nyere Tid har gjennemført den, er en aandig Emancipation, der hviler paa et stort Fællesfond af Cultur, og kan ikke have tilhørt en paa et lidet fremadskredent Standpunct staaende Race eller være indført af den.»²⁸ På den andre siden kan Sars heller ikke være enig med Comte og Guizot, som frakjenner germanene all betydning; sannheten ligger mellom disse to ytterpunktene.²⁹

Ved siden av det religiøse finner Sars et annet samfunnsdannende prinsipp, «det militære eller krigerske».³⁰ Autoriteten vil være langt større i et samfunn hvor det teokratiske forfatningsprinsipp er dominerende enn hvor det militære gjør seg sterkt gjeldende. «I Menneskenes Sammenslutning om religiøse Formaal forudsættes altid en højere Vilje som den bestemmende; i deres Sammenslutning til fælleds Angreb paa eller Forsvar mod en udvortes Fiende indgaar derimod altid et Element af bevidst Beregning og Frivillighed. Fra det militære Princip stammer derfor væsentlig Friheden, fra det religiøse Autorite-

ten.»³¹ Nettopp blant germanene var det militære forfatningsprinsipp sterkt fremtredende. På grunn av dette hadde germanene, riktignok ikke en absolutt frihet, som Montesquieu hevdet, men en større «personlig Frihed end man skulde have ventet ifølge deres Kulturstandpunkt».³² Denne friheten ble germanenes tributt til verdenshistorien. Resultatet ser en i feudalstaten.

Tross tilbakegang på mange områder gjorde menneskene i de mørke århundrer store og betydningsfulle framsteg, og det viktigste var kanskje at de oppnådde en politisk frihet som en ikke ville ha funnet maken til i noen av antikkens stater, selv ikke i Aten under Perikles: «Feudalismen er det første afgjorte Gjennembrud af Frihedsprincippet.»³³ I feudalsamfunnet ble den enkelte garantert en fullt «uafhængig Tilværelse» innen visse grenser.³⁴ Nå gjaldt det ikke lenger som i oldtiden å få del i den herskende autoritet, men snarere det motsatte: å unndra seg autoriteten og avgrense den. Privilegiet, som senere tider kom til å «forarge» seg slik over, var nettopp «Spiren hvoraf en konstitutionel Statsforfatning i Ordets moderne Mening voxede frem med en jævnt, aldrig helt afbrudt Udvikling».³⁵

Kirkens menn søkte riktignok å gjenskape fortidens autoritære samfunnsformer ved å forene den geistlige og verdslige myndighet. Men de kirkelige autoriteter hadde «spændt Buen for stramt. Den brast». For kirken ble nederlaget skjebnesvangert. Det ble innledningen til en stadig videregående oppløsning av den hierarkiske kirkeorganisasjon. Men i frihetsidéens historie ble denne oppløsningen en stor begivenhet. I oppløsningen spirte de krefter som formet reformasjonen.³⁶

Kristendommen dannet epoke i den menneskelige frihets historie, feudalismen førte et langt skritt videre i samme retning. Det neste store avsnittet ble innledet med reformasjonen. Nå ble den enkeltes rett til fritt å granske den hellige skrift knesatt som det store prinsipp. I stedet for at den ytre autoritet foretok valget, ble det nå overlatt til det enkelte menneske.³⁷ Forandringen på det religiøse området kom igjen til å innvirke på det politiske. «Læren om den politiske Folkesuverenitet fremgik og maatte fremgaa som en ligefrem Følgeslutning af Protestantismens Princip om den Enkeltes Ret til frit at granske Kirkens Lærdomme og til at antage eller forkaste efter sin egen Samvittigheds Stemme.»³⁸

Reformasjonen ble tilsynelatende fulgt av en reaksjon. Reformasjonskirken ble en statskirke. Retten til fritt å velge sin tro ble et privilegium for fyrstene. Også i de katolske land ble det innledet en lignende allianse mellom kirke og stat. Kongedømmet ble mer og mer betraktet som en helligdom, «hvis Repræsentanter Folkesagnet utrættelig arbejdede paa at udsmykke og forherlige, og nu traadte Kirken til og gav al denne Herlighed en religiøs Sanktion».³⁹ Ved første øyekast kunne det se ut som om autoritetsprinsippet hadde vunnet større utbredelse, men det var «aldeles omvendt». Kongedømmets «Forherligelse og Deification var en Bagevje, Hovedstrømmen gik i den modsatte Retning».⁴⁰ Tallet på de som var innsatt av Gud, som sto som representanter for en høyere vilje, var redusert til én. I det 17. århundre sto «alene Kongedømmet af Guds Naade igjen af hele den Armé af guddomlig indsatte Øvrigheder der engang holdt Statssamfundet under sin Pidsk».⁴¹

Samtidig som det eneveldige regimet ble gjenstand for den mest underdanige hyllest, foregikk en mektig frigjørelse i alle samfunnslag. I de laveste skikt pågikk en økonomisk og sosial revolusjon «af den mest vidtrekkende Betydning». Det frie kontraktmessige arbeid trådte mer og mer i stedet for det trellebundne.⁴² Middelalderen hadde fordømt fri forskning som synd. Nå kom den til å «gjelde som en Pligt, Menneskets første og ypperste Opgave».⁴³ Hugo Grotius formet læren om staten som en «Naturting», og Locke og Rousseau gikk videre i samme retning. En voksende opplysning i de brede befolkningslag gjorde menigmann mottakelig for de nye idéene. Læren om menneskerettighetene ble for dem «et nyt Evangelium, et Budskab om at ogsaa de engang skulde leve med og bruge sine Kræfter, et Løfte om Vederlag for Aarhundreders Undertrykkelse og Forurettelse».⁴⁴

Den franske revolusjon innledet det siste store avsnittet i frihetsidéens og dermed menneskehetens historie. Den var på det politiske området hva reformasjonen var på det religiøse. Som støtte for denne tanken kan Sars endog anføre en av revolusjonens bitreste motstandere, Joseph de Maistre: «Det er det samme System, den samme Daarskab, kun andre navn.»⁴⁵ Men for Sars var ikke revolusjonen noen «Daarskab». «Den som ser i den franske Revolution en blot og bar Aberration, et Anfald af delerium tremens, en «inutilité sanglante» miskjender, for-

nægter ikke blot hele den forudgaaende verdenshistoriske Udvikling, men ogsaa den, der følger efter.»⁴⁶ Feilen med den franske revolusjon er ikke vanskelig å få øye på. Den kom for fort, folk var ikke tilstrekkelig modne til å ta imot alt det nye den førte med seg. Dens betydning ligger heller ikke først og fremst i det som direkte ble nådd, men ved at revolusjonens pionérer i den «moderne Philosophies Navn nedlagde en Protest, som Alverden kunne opfatte og forstaa, mod den gamle Stats- og Samfundsorden, at den holdt frem for Europas Folk det Ideal, der i Virkeligheden er Fremtidens, — det Maal mod hvilket den européiske Civilisation længe havde arbejdet umærkeligt af sig selv.»⁴⁷

Visstnok ble revolusjonen fulgt av en reaksjon, men tross dette var tiden før og etter som «to forskjellige Verdener». Autoritets- og frihetsprinsippet hadde skiftet plass. Politikken dannet ikke lenger en sfære for seg «med sine særskildte fuldt uafhængige Hensyn og Regler». Hos grekerne og romerne gjaldt moralen i teori og praksis som en underavdeling av politikken. Ved kristendommen ble politikk og moral «udsondred fra hinanden som to særskilte Sphærer». Ved den franske revolusjon ble politikken underordnet moralen.⁴⁸

«Vi kan ikke lenger være i Tvivl om Retningen, hvori den européiske Civilisation styrer,» erklærte Sars i 1882. «Det er mod det absolutte Demokrati.»⁴⁹ Fra de første autoritære stammesamfunn kan en gjennom tidene følge frihetens gradvise, men aldri brutte vekst. Kristendommens innførelse, atskillelsen mellom kirke og stat, germanenes komme, feudalismen, reformasjonen og til slutt revolusjonen danner de store milepelene i denne prosessen. Om enkelte generasjoner hadde gjort seg skyldig i «Inkonsekventser», hadde utviklingen likevel sin «ubønhørlige Logik». Men friheten var i seg selv ikke noe mål, bare et middel. Målet var «den videst mulige, hurtigst mulige Udvikling af hver enkelt Statsborgers Evner».⁵⁰

Ettersom menneskene arbeidet seg framover mot større frihet, ble også samfunnsformene omdannet. Det gamle slektsamfunn gled over i stammestaten, som igjen kom til å gå opp i den større nasjonalstat, og nasjonalstaten ser Sars som en nødvendig følge av frihetsidéens gjennombrudd. Nasjonalitetene hadde nok sine røtter langt tilbake, men først da folkesuverenitetens idé hadde blitt avgjort igjennom, ble nasjonalstatene til.

«Nationalitetsprincippet, — d.v.s. Grundsætningen om at ethvert særskilt Folk tillige bør danne et særskilt Statssamfund, at Stat og Nationalitet bør svare til hinanden som Form og Indhold, — laa altsaa paa Bunden af den nye politiske Philosophi», den filosofien som hadde sine fremste representanter i Locke og Rousseau.⁵¹

Fra menneskene sluttet seg sammen i de første autoritære slektssamfunn, har de således skredet jevnt framover mot en stadig større frihet. Vil så menneskene noen gang nå det mål de stiler mot? Comte hevdet at i og med det tredje, det positive stadiet ville utviklingen være avsluttet. Til dette svarer Sars: «Overalt hos Comte en sand Afsky for alt der bærer ud mod Uendelighed. Han er forsaavidt ægte fransk: klar og snæver.»⁵² For Comte som tok sitt utgangspunkt i intellektet, var det en naturlig konklusjon at utviklingen måtte være endelig. Sars derimot, som legger hovedvekten på den moralske og politiske utvikling, måtte komme til et motsatt syn: «Moralen» har «vistnok et saa bestemt Forhold til Uendeligheden og til det man kalder Idealitet hos Mennesket, at et philosophisk System som Comtes der lukker Uendeligheden ude, og en historisk Theori, som opstiller bestemt afgrænsede Maal for den menneskelige Udvikling og som knytter denne udelukkende til Observationer og Generalisationer, maa strande paa dette Skjær eller ialfald ikke kan være udtømmende og altomfattende.»⁵³

«Voir pour prévoir» var positivistenes og evolusjonistenes motto. Gjennom et studium av historien ville de finne ut hva som er verdifullt og således komme til klarhet over de mål de menneskelige handlinger må rettes mot. Teoretisk sett skulle resultatet av den vitenskapelige undersøkelse bestemme idealet. I praksis kom idealet, dvs. forut oppgjorte meninger om kultur- og samfunnsspørsmål, til å bestemme tolkningen av fortiden. Matematikeren Auguste Comte så i verdenshistorien veien fram mot det positive stadium, et stadium hvor vitenskapsmenn var forlent med alle tillitsverv. Herbert Spencer hevdet at utviklingen pekte fram mot et samfunn som hadde mange felles trekk med liberalismens England, hvor «laissez faire» var et grunnleggende prinsipp. Karl Marx, som riktignok ikke kan regnes til kretsen av positivist og evolusjonist, så fram mot proletariatets diktatur som slutten på den verdenshistoriske prosessen.

Studiet av europæisk historie gir også Sars beviset for hans

egne idealers gyldighet. Retningen i den verdenshistoriske prosessen peker fra de autoritære slektssamfunn mot de demokratiske nasjonalstater. Dette resultatet kommer han fram til både deduktivt og induktivt. Deduktivt ved å slutte fra Spencers almene utviklingslov, induktivt ved å gå fra de historiske enkeltforeteelsene. At utviklingen vil fortsette å gå i samme retning, er for ham ikke bare et ønske og et program, men en naturlov, et uttrykk for tilværelsens innerste prinsipp.

Politikeren kan fortsette hvor historikeren slapp.

Grandeur et décadence.

Som Comte betrakter Sars de européiske nasjonene først og fremst som et «samhørende Hele; de have udviklet sig fra de samme Forudsætninger og under en stadig fortsat Vexelvirkning».¹ De store omslag i historien, vendepunktene, «Strykene i Udviklingens store Løb — fælles for dem alle — eller for de fleste».² Rennanssen, reformasjonen, revolusjonen og restaurasjonen er slike stryk eller omslag. Om den franske revolusjon heter det således at den var «en Generalisation, en forhastet Generalisation af alle europeiske Folkeslags Stræben mod *et fælles Maal* i Politik, Videnskab og Literatur».³ En kan således tale om en hovedstrøm i de européiske nasjonenes historie, «den almene Bevægelse».⁴

Men de enkelte nasjonene følges ikke helt i denne bevegelsen, de holder «ikke alltid eller nøiagtig Takt».⁵ Ett folk vil være mest fremtredende i en tid, mens et annet vil dominere i en annen periode, noen er «anlagte eller rustede» for en, andre for en «anden af de Opgaver, som Verdensudviklingen stiller».⁶ I enkelte folks historie kan bølgegangen bli så stor at en kan tale om «grandeur et décadence». En får således i historien ikke bare «den almene Bevægelse», men også «Nationernes Egenbevægelse».⁷ Comte så mest mulig bort fra nasjonale egenarter. Hans mål var å finne de trekk som var felles for alle folk, finne fram til en utviklingsnorm. For Sars derimot er den store oppgaven å forklare «Nationernes Egenbevægelse», forklare bølgegangen, egenarten i et folks historie. I vrimmelen av historiske og historiefilosofiske problemer han søker å løse, er dette selve hovedproblemet som han aldri taper av syne.

Forholdet mellom de krav «Verdensudviklingen stiller» og de organer den enkelte nasjon har, gir Sars grunnlag for å tale om «grandeur et décadence». Tanken formulerer han klart alt i 1865: «Hvad der er en Ulykke og en Hindring for Udviklingen i et Tidsrum eller paa et Stadium, kan være til Fremme for den paa et andet. Deri og i de forskjellige Culturfolks forskjellige

Fortrin og Egenskaber ligger netop Forklaringen til Vexelen i aandigt og materielt Supremati mellem disse.»⁸ Er et folk på høyde med sin tid, har det de former som tiden krever, vil det ha et «rigt bevæget historisk Liv». Mangler disse, må det gå ned i en bølgedal: «De Fordringer, som Forbindelsen med den almindelige Verdensudviklingen stiller, og de Fordringer, som det nationale Livs Sammenheng og Trivsel i en enkelt Periode stiller, falde ikke altid sammen: de staa ofte i ligefrem Strid med hinanden, saa at de første alene kan opfyldes paa Bekostning af de sidste.» Jo mer eiendommelig «et Folks Kulturudvikling har været, jo hyppigere og skarpere vil vel en saadan Strid komme til at gjøre sig gjældende».⁹ Et eksempel på dette er Spanias storhet og forfall på 1500- og 1600-tallet: «At de samme Egenskaber hos Spanierne som engang hævede dem saa høit blandt Europas Nationer, og det i de fleste Retninger, senere netop blev Grunden til deres Décadence maa forklares af hine Egenskabers Tidsmæssighed til en Tid og Utidsmæssighed til en anden.»¹⁰ Dette er også et hovedsynspunkt på Norges og Nordens historie. I unionstiden f. eks. var en adelsstand en nødvendig representasjon, «et Folk uden Adel — intet Folk, en Masse uden Mening eller Vilje andet end i det rent private».¹¹ Danmark og Sverige hadde en slik adel; Norge manglet den. Men dette betydde igjen «at det danske og svenske Statsskib var som en Skude med fuld Rig og Sejlføring, Norge som et afmastet og aftaklet Vrag».¹²

Det enkelte folks tilpasning til miljøet, til gruppen av folk, er således avgjørende for hvorvidt det vil befinne seg i en periode preget av storhet eller forfall. Men dette forholdet løser ikke problemet om «Nationernes Egenbevægelse». Fra biologien kunne Sars slutte seg til at egenarten i et folks historie måtte kunne forklares ut fra «de samme indre Grunde»,¹³ fra et «oprindeligt Grundforhold»: «I Udviklingslæren er det en Hovedsætning, at ligesom den legemlige Væxt foregaar gjennom Organer, men tilsidst standses af disse samme Organer, saaledes gjelder noget lignende om den historiske Udvikling eller Væxt; der danner sig politiske, sociale, religiøse, litterære Former, Institutioner, og den foregaar gjennom dem, men blir derefter standset af dem, saa disse Institutioner, eller Former, der Engang har været Vilkaar for et rigt historisk Liv, maa sønderbrydes, for at ikke Livet skal stagnere.» Sars fører resonnementet

videre, og danner på grunnlag av det sin hypotese: «Det ligger efter denne Lære at formode, at et Folks «grandeur et décadence» er at føre tilbake til væsentligt de samme Grunde». ¹⁴ Men hvilke «samme indre Grunde» er så de avgjørende?

«Politiken har nær Sammenhæng med de aandige Interesser, og for de fleste Mennesker er Deltagelse i det politiske Liv den snarest og sikreste Vej til at løftes op over en blot materiel Tilværelse.» ¹⁵ Disse linjene som Sars skrev under valgkampen i 1882, griper langt inn både i hans politiske trossetninger og hans historiske teori. Mens andre historikere betraktet økonomisk makt som grunnlag for politisk herskerstilling, hevder Sars med Toqueville et motsatt synspunkt: «Det er alene ved Besiddelsen af politisk Magt, at de sociale Fortrin i Længden kunne hevdes.» ¹⁶ Da det gamle norske ættestatokratiet ble stilt utenfor det politiske liv, ble det også «overgivet til et uundgaaeligt aandigt og økonomisk Forfald». ¹⁷ Da den danske adel mange hundre år senere mistet sitt politiske førerskap, måtte også den gå «materielt og økonomisk tilgrunde». ¹⁸ Men dette synspunkt fører Sars videre: det gir nøkkelen til å forklare egenarten i et folks historie: «Det er ikke alene et Lands Klima og naturlige Beskaffenhed, der har Indflydelse paa dets Indbyggers Karakter; endnu mere virksom maaske til at bestemme denne er de Grundforhold, hvorpaa deres Samfundsorden hviler,» skrev han i 1865. ¹⁹ To år tidligere hadde han gitt tanken en enda mer kategorisk formulering: Det er «Samfundets indre Organisation, som til syvende og sidst udøver den bestemmende Indflydelse paa Karakteren af et Folks Udvikling». ²⁰ Men dette betyr igjen at et «Samfunds oprindelige Sammenføjning og Karakter» bestemmer egenarten i dets historie. ²¹

Nå betrakter imidlertid Sars samfunnsorganisasjonen som noe sekundært; den hviler på et fundament av almene idéer. Et folks historie må betraktes med folkets politiske «Trosbekjendelse» som bakgrunn. ²² Ut fra dette synspunktet kan Sars underskrive Kembles ord: «A nation never falls til the citadel of its moral being has been betrayed and become untenable». ²³

Nå vil riktignok et folks politiske «Trosbekjendelse» og den samfunnsmessige organisasjon endres med «den fremadskridende Udvikling». Nye idéer vil gjøre seg gjeldende. Men på grunn av egenarten i samfunnsbygningen eller rettene de idéer denne hviler på, vil de almene idéstrømninger virke forskjellige i de forskjellige

land: Det er «som naar de samme Lysstraaler gaar gjennem flere Medier: de brydes paa en forskjellig Maade». ²⁴ Et eksempel på dette er virkningen av kristendommens innførelse i Norge og Danmark. I Norge danner overgangen fra hedendom til kristendom grunnlag for et nytt regime. I Danmark fikk den ikke noen iøynefallende betydning for samfunnets politiske organisasjon. ²⁵ Noe lignende gjelder rasjonalismens politiske og filosofiske idéstrømninger. De gjorde seg gjeldende i Norge som andre steder, men både «forholdsvis sent og paa en ejendomlig Maade ifølge Norges Samfundsforfatning og tidligere Historie». Disse idéene utførte i Norge sin største «historiske Daad, — Grundloven af 1814 — paa en Tid, da de i det øvrige Europa var trængt tilbage og syntes at have udspilt sin Rolle». ²⁶

Denne læren om at et folks historie kan forklares ut fra et opprinnelig «Grundforhold», og at dette grunnforholdet er «Samfundets indre Organisation» har for Sars en almen gyldighet. «Ethvert civiliseret Samfund har visse Eiendommeligheder i sin indre Bygning, som den fremadskridende Udvikling vel modificerer, men ikke helt udletter,» skrev han i 1882. «Det er navnlig disse Eiendommeligheder, der giver ethvert Folk det Særpræg, hvorved det adskiller sig fra andre Folk; det er navnlig til dem, man maa søge hen, naar man vil forklare den Dalen og Stigen, som iagttages i ethvert Folks historiske Liv, fordi det er ifølge dem, at Folkene er forskjellig anlagte eller rustede, nogle mere for en, andre mere for en anden af de Opgaver, som Verdensudviklingen stiller, nogle til at deltage i denne paa et tidligere, andre først paa et senere Stadium.» ²⁷ Det er imidlertid først og fremst i forbindelse med sine studier i Norges og de nordiske statenes historie han utvikler sine teorier.

Ved inngangen til historisk tid sto «Monarki og Demokrati skarpt ligeoverfor hinanden» i Danmark og Sverige, mens de første konger av Haraldsætten sto overfor et «tætvoxet Aristokrati». ²⁸ Denne forskjellige samfunnmessige organisasjon ble de «Grundforhold» som bestemte egenarten i de nordiske statenes senere historie. Det sterke aristokratiet i Norge forklarer landets blomstring i sagatiden, fordi stormennene dengang var de nødvendige kulturskapere og kulturbærere. Men at Norge hadde et slikt aristokrati, ble også årsaken til landets nedgang.

I det 14. og 15. århundre var adelen den bærende samfunnsgruppe i de européiske statene. «Hvad der gav Danmark dets

umiskjendelige Overlegenhed over Norge i Reformationstiden, det var ikke dets tredobbelte Folkestyrke og mangedobbelte Rigdom paa Jord.»²⁹ Det var framfor alt de 6—800 adelsmenn. Disse kunne i denne perioden sies å være det danske samfunn, det danske folk. «I dem og i dem alene fandt Nationaliteten Repræsentanter, der havde Evne og Vilje til at opretholde den i Krig og Fred.»³⁰ Et folk uten adel måtte i «denne Overgangsperiode bli liggende efter i Udviklingen, maatte savne Evne til Egenbevægelse». Norge savnet en slik adel og ble dermed et bytte for andre folk. Men hvorfor fant en ikke en slik adel i Norge?

Thv. Aschehoug hadde hevdet i sin bok, Statsforfatningen i Norge og Danmark, at de «store og blivende Grunde» til at Norge manglet en adel, til at Norges historie fikk en annen karakter i unionstiden enn Danmarks, var å søke i «Forskjellen mellem Landenes naturlige Beskaffenhed», i Norges «afsides Beliggenhed og Fattigdom paa Jord».³¹ Denne tanken avviser Sars kategorisk. Det var ikke fattigdom på jord som forklarer Norges nedgang. «Evnen til at forsvare Landet vilde have været rundelig stor nok, saafremt ikke Viljen havde manglet.» Forklaringen må en ikke søke på det økonomiske plan, men på det politiske.

I Danmark og Sverige førte ikke religionsforandringen til noe skifte i det politiske regime. Ved siden av kongedømmet utviklet det seg der en privilegert tjenesteadel, som etter hvert vokste i makt og styrke, og som i unionstiden ble den bærende samfunnsgruppe. Mens de to rikene tidligere hadde vært de mest «demokratiske» i Norden, ble de i senmiddelalderen de mest aristokratiske.³² Annerledes var det i Norge. Her hadde den gamle stammeforfatningen vært nær knyttet til religionen. Det felles ting var knyttet til det felles tempel, «Ledelsen af den offentlige Retspleje til Verdigheden som Offerprest og Tempelforstander».³³ Det forklarer at Harald Hårfagres rikssamling bare delvis førte fram. Han ville være konge i nyere européisk stil, men hans verk falt stort sett fra hverandre fordi det savnet «de nødvendige aandelige Forudsætninger». I kristendommen fant det nye kongedømmet imidlertid en «aandig Basis» som var helt uavhengig av det gamle aristokratiet, og takket være den lyktes det å kue stormennene på en «fast og varig Maade».³⁴ Ved religionsforandringen ble den religiøse sanksjon overført fra «Stammeforfatningen» til «Enhedsstaten». Kongedømmet kom

til å representere en «højere og bedre Ret ligeoverfor Aristokratiet». ³⁵ Konsekvensen av religionsforandringen ble kongedømmets fullstendige seier. Da det gamle ættestatokratiet mistet sin religiøse og moralske ledelse, gikk også dets økonomiske maktstilling tapt.

Oppgjøret mellom kongedømmet og aristokratiet ble riktignok ikke avgjort med ett slag. Det første skrittet ble tatt med Harald Hårfagres rikssamling. Det neste kom med Olav Trygvasons og Olav Haraldsons omvendelsesverk. Da ættestatokratiet sammen med geistligheten i borgerkrigenes tid igjen prøvde å erobre makten, var det ikke for å bekjempe kongedømmet, men for å herske gjennom det. Men kampen førte ikke fram, og kunne heller ikke gjøre det. Konsekvensen av religionsforandringen hadde sin ubønnhørlige logikk. «Det er . . . umiskjendelig, at Sverres Optræden og Sejr over Aristokratiet, tross alt det voldsomme, Uventede, ligesom udenfra Indbrydende, i dens Charakter, allikevel kun har tjent til at fremskynde en Bevægelse, som ogsaa uden den, vilde have ført til et væsentlig lignende Resultat.» ³⁶ Nettopp fordi aristokratiet i Norge hadde vært så sterkt, var kampen med kongemakten blitt så bitter, og derfor hadde også kongemakten seiret så fullstendig.

Norges nedgang i senmiddelalderen skyldtes således ikke fattigdom, ikke mangel på jord. De ytre ulykker som rammet landet, «store og iøinefaldende som de er, — forslaar ikke, — der maa have været indre Aarsager, som virkede i samme Retning»: «Læren om Kongedømmets ubetingede Arvelighed og Ret af Guds Naade havde slaaet altfor dyb Rod hos Nordmændene.» ³⁷

Når det gamle aristokratiet ble degradert og gikk inn i bondestanden, betydde det igjen at det i Norge dannet seg «en kompakt Klasse af Odelsbønder, som ved sin Talrighed og sin Fremmedhed for alt offentlig Liv syntes at være en Almue, men som ved sin Frihed og Selvfølelse havde en næsten adelig Rang». ³⁸ Men dette som i adelsveldets tidsrom var en svakhet, ble i demokratiets tidsalder en styrke. Da begynte en å oppfatte bøndernes frihet som «Nationalitetens rette Palladium». Og idet bondestanden «hævedes og hævede sig selv, blev den tilsidst, med sin fra Oldtiden arvede ubrudte Frihed og med den moralske Styrke, det Maadehold, som en sliq Frihed nødvendig maa give, den brede og sterke Basis, hvorpaa Norges nyere politiske Liv og gjenvundne nationale Selvstændighed har kunnet

bygge».³⁹ Den omveltning som begynte med kristendommens innførelse i Norge var således «ikke blot en negativ Proces»; den hadde også en «positiv Side». «Det var en Opløsning af det gamle Aristokrati, men samtidigt og i Sammenhæng dermed Dannelsen af en Bondestand, i sin Art ligesaa ejendommelig, som hint Aristokrati havde været. Det førte i sine Konsekventser ikke blot til 1536, men ogsaa til 1814.»⁴⁰

Så kan da hele Norges historie samles i en formel: «Norges Styrke i Sagatiden, dets Svaghed og dvalerlignende Søvn i Unions- og Reformationsperioden, dets gjenfødte Liv i vort Aarhundrede, — alt kan føres tilbage til de samme Grundforhold. At Norge havde et talrigt, med den oprindelige Stamme- eller Fylkesforfatning sammenhengende Aristokrati, var det, der gav dets Historie i Sagatiden den Storhed, som vi med rette beundrer. At Norge havde dette Fylkesaristokrati, blev igjen, da Overgangen fra Stamme til national Enhedsstat var fuldbragt, Grunden til, at det norske Samfund demokratiseredes, d.v.s. omdannedes til et Bondefolk. At det norske Folk var bleven et Bondefolk, stillede det i det fjortende, femtende og sekstende Aarhundrede, Adelsveldens Tidsrum, paa en Maade udenfor den almene historiske Sammenheng og gjorde det derfor afmægtigt. Men at det i det attende Aarhundrede fremdeles havde bevaret denne demokratiske Karakter, at det fremdeles var et Bondefolk, det blev nu atter, da den demokratiske Tidsstrøm satte ind, dets Styrke og indgjød de Mænd, der fik handle paa dets Vegne i den afgjørende Krise, en Tillidsfuldhed, en entusiastisk Tro paa sit Folks Fremtid, uden hvilken det aldrig havde fuldbragt, hvad de fuldbragte.»⁴¹

Da Sars omkring 1870 besluttet seg til å skrive «Udsigt»en, var hans lære om bølgegangen i et folks historie utformet i hovedtrekkene. Men ennå var den bare en hypotese. Med «Udsigt»en skulle han bringe sine «Satser i Havn», og det skjedde ikke for «noget billigt Kjøb». Da han begynte, trodde han arbeidet skulle ta et par år; det ble hans livsverk.⁴² Han maktet heller ikke å gjennomføre sin teori med konsekvens gjennom hele verket. Den første store vanskeligheten meldte seg alt i selve åpningen. Hva kunne forklare at Norge ved inngangen til historisk tid hadde et sterkt aristokrati i motsetning til Danmark og Sverige?

Sars avviser hele rekken av romantiske germanske rase-teorier. Raseegenskaper kan ikke forklare bølgegangen i et folks

historie. I «Udsigt»en f. eks. ville han «gjøre Nationalitetsprincipet» gjældende saalngt det gik an paa Bekostning af Raceprincipet».43 Nå går han ikke så langt som Comte at han frakjenner raseegenskaper all betydning,44 men mener likevel at de ikke hører med til historikerens sfære: «Nationalitet er Kulturbegreb, tilhører Historien, Udviklingen. Nationaliteten i stadig Vorden — Racen derimod halvvejs noget rent fysisk — anthropologisk — vel ogsaa engang udviklet, — men forud for al Historie. Det naturlige, rigtige derfor at Historieskrivning og Historieforskning befatter sig meget med Nationalitet, derimod lidet eller intet med Race.»45

Hvor Munch og Keyser satte rasen, setter Sars naturforholdene. De germanene som i folkevandringstiden kom til Skandinavia, besto av «en Flerhed af mindre Stammer». Noen raseforskjell mellom disse fantes ikke.46 Etter bosetningen begynte imidlertid naturforholdene litt etter litt å sette sitt preg på folkekarakter og språk. De ble også bestemmende for inndelingen i nasjonaliteter. Den svarte «ganske til den naturlige Inddeling af de skandinaviske Lande».47 Naturforholdene ble også bestemmende for den retning samfunnsutviklingen tok i de tre landene. I Danmark og Sverige fikk en landsbybebyggelse etter felles-arisk mønster, i Norge enkeltgårder. «Men deraf fulgte igjen, at Samfundet i det ene Land maatte faa en forskjellig molecular Anordning, en forskjellig indre Bygning fra Samfundet i det andet Land, og deraf fulgte, at den hele Stats- og Samfundsudvikling i begge Lande maatte antage en indbyrdes afvigende Charakter og Retning».48 På grunn av de geografiske forhold ble Sverige og Danmark samlet flere hundre år før Norge. Også dette fikk betydning for den samfunnsmessige organisasjon. Kongedømmets tendens er «allevegne rettet paa at ophæve enhver blot paa Fødselen hvilende Forrettighed». I Danmark og Sverige kom kongene til å hemme tendenser som pekte i retning av en aristokratisk samfunnsstruktur. I Norge derimot fantes ikke noe slikt kongedømme. Her fikk de høybyrdige ætter den religiøse og politiske ledelse. Og nettopp «Besiddelsen af politisk Magt eller Udsigten til at opnaa den» ble for stormennene den «flamme vivifiante» som gjorde at de tross arvelovene klarte å bygge ut sin rikdom og makt.49 «Den rette Hovedgrund til Norges forholdsviis senere nationale og politiske Samling» må altså

«ligesom Grunden til det Ejendommelige ved det norske Samfunds indre Anordning, — være at søge i de særegne Naturforhold».⁵⁰

Med dette har Sars forklart framveksten av det sterke aristokratiet i Norge. Dermed har han også skapt en dualisme i sitt system. Mens naturforholdene er «den rette Hovedgrund» til den særmerkte utviklingen i Norge fram til rikssamlingen, forklarer de ikke bølgegangen i landets senere historie. Hadde Sars fortsatt å understreke naturforholdenes betydning, ville han uvegerlig ha kommet til samme syn på Norges nedgang som Aschehoug. Men en slik geografisk-økonomisk historieoppfatning ville i sine konsekvenser ha ført videre. Når han i sin historiske framstilling plutselig slutter å regne med naturforholdene som hovedfaktor, betegner det et brudd i hans historiske teori, men det er i samsvar med hans politiske idealer. Hans syn på den historiske utviklingen gjennomgikk imidlertid i årenes løp forandringer. Hva han som ung politiker fornektet, begynte han som moden historiker å erkjenne.

Vi har tidligere sett hvordan Sars med årene begynner å se med mer velvilje på det historiske detaljstudium og med større skepsis på de store historiefilosofiske systemer. Andre forskere viste uholdbarheten i enkelte av *hans* påstander. Gustav Storm f. eks. påviste i 1882 at Sverre ikke hadde tynnet ut i rekkene av lendermenn i den grad som Sars hadde antatt.⁵¹ Sars' egne studier åpner dessuten hans øyne for «Sandhedens Muldvarp-gang», for nye sider i den historiske utviklingen. Det er betegnende at han i «Udsigt»ens to siste bind, særlig i det siste, bruker langt mer plass til behandlingen av økonomiske spørsmål. Men det er ikke bare kvantitativt en kan spore et skifte. Så sent som i 1882 hadde han understreket at evnen til å forsvare landet var stor nok i unionstiden, bare viljen hadde vært der. I siste del av «Udsigt»en, som kom i 1891, skriver han i forbindelse med behandlingen av den økonomiske utviklingen i tiden 1536—1660: «Ved Næringsvejenes, særskilt Handelens og Skibsfartens og i Sammenhæng dermed Byernes Opkomst skabtes jo ogsaa nye og bedre aandige Vilkaar for en selvstendig politisk og national Udvikling. Havde disse Vilkaar været tilstede allerede i Reformationstiden, vilde maaske Norge, i Kraft af dem ha formaaet at hævde sig sin egen historiske Vej, ligesom Danmark og Sverige.»⁵² Et nytt moment er kommet til. Sars er her på

vei til Buckles lære om naturforholdene, til Aschehougs forklaring av Norges nedgang. Historieforskeren har begynt å sprengte det system filosofen og politikeren hadde skapt.

Da Sars i 1890 sto ved avslutningen av «Udsigt»-en, innrømmet han nok at han delvis hadde måttet modifisere sine standpunkter, delvis endre sitt syn på et folks «grandeur et décadence», men var likevel «tryk paa, at jeg har havt og har Ret i min Grundtanke». Han hadde erkjent «at vor Historie, vor Udvikling har faat nye Udgangspunkter i Dansketiden; men de vigtigste — længere tilbage». «Erkjendt, at ogsaa andre Opfatninger føres frem af Historiens Strøm — men den jeg haver, af den dybeste, den der vil sejre».⁵³

Sars hadde tatt sitt utgangspunkt i politikken. Han hadde villet gjendrive «Amalgamismen paa det historiske Omraade», han hadde villet gi beviset for fedrelandets «raison d'être». «Udsigt»-en ga et slikt bevis. Linjen i Norges historie pekte fra de første aristokratiske stammesamfunn mot middelalderens storhetstid, unionstidens mørke og den gjenfødte frihet i 1814. Men linjen går videre. Studiet av fortiden viser retningen for fremtiden: «Jeg kommer som Repræsentant for de forudgangne Slægter og stemme paa deres Vegne med Venstre i Unionskampen. Det er det de har villet — did de har arbejdet.»⁵⁴

Avslutning.

Ernst Sars' historiske grunnsyn hører med til den historie-filosofiske retningen som går tilbake til Vico og Montesquieu, og som når sine høydepunkter i Comtes filosofi og Spencers evolusjonslære. Hans syn på den historiske prosessen er som Comtes og Spencers i stor utstrekning preget av naturvitenskapene. Historien er en eneste stor sammenhengende utviklingsprosess. Samfunnet er en «Organisme», samfunnsutviklingen en «organisk Udvikling». Historien er en «Naturproces» hvor det hersker en «Kjendsgjerningernes ubønhørlige Logik». Fra naturvitenskapene overtar han også den agnostiske livsinnstilling og kravet om erfaringserkjennelse.

Denne oppfatningen av historien som en «Naturproces» søker Sars å forene med sine sosialt bestemte idealer, troen på mennesket og troen på nasjonal selvstendighet. Mellom disse to forestillingskretsene er det imidlertid en indre motsetning slik at konsekvensen av den ene kan bety en fornektelse av den andre. Følger en hans slutninger i deres logiske rekke, vil en derfor finne en rekke motsetninger. Hans determinisme blir sprengt av troen på geniet. Agnostisismen må vike for en teleologisk verdensoppfatning, kravet om erfaringserkjennelse for hans tro på individet og på nasjonaliteten, og i tillegg til den naturvitenskapelige betraktningssmåte kommer den moralske vurdering. Historien er ikke bare en «Udvikling», men «en fremadskridende Udvikling».

Men Sars' historieoppfatning er ikke bare tenkt, den er også følt. De enkelte ledd knytter seg ikke i første rekke til en tanke-nes indre logiske struktur, men grupperer seg rundt en fast og ubøyelig livstro. Om han betrakter historien som en «Naturproces», fører det ikke til en pessimistisk livsinnstilling. Tidligere tiders tro på et kjærlig og rettferdig forsyn lever hos ham igjen som en rudimentær følelse av at tilværelsens innerste prinsipp er godt og fornuftig. I det bildet han tegner av tilværelsen,

hvor årsaksloven gjelder med en ubønnhørlig konsekvens, er det også plass for ham selv og hans egne idealer. Når han sier at «Fornuften regjerer i Historien» som i «Naturen», mener han at det begge steder hersker «Lov og Sammenheng». Men i begrepet «Fornuften regjerer» ligger også noe mer. I det bildet han tegner av tilværelsen er det identitet mellom det ønskelige og det virkelige, mellom naturkreftenes blinde spill og hans egne idealer. Kort sagt: det er en verden hvor en ser virkningene av Guds finger, men hvor en ikke ser noen Gud.

Dette er imidlertid ikke noe enestående for Sars' syn. Det preger den lange rekken av historiske utviklingsteorier som ble formet på 1800-tallet. Egenarten i hans historiske grunnsyn finner en først når en spør etter hvilke krefter som virker i den historiske prosessen og etter hvilke verdier som realiseres. Mens Marx betrakter næringsgrunnlaget som det primære og samfunnsformer, kulturformer osv. som noe sekundært, ser Sars som Comte idéene som det grunnleggende. Men han avviser på den andre siden Comtes lære om at det først og fremst er intellektet som viser vei. Det er i første rekke det følelsesmessige, «de moralske Kræfter» som driver menneskene framover. Mens Marx i den verdenshistoriske utviklingen ser veien fram mot proletariatets diktatur, og Comte ser vandringen fram mot et kollektivistisk samfunn, hvor vitenskapsmenn var forlent med all makt, betrakter Sars «Individets Emacipation» og framveksten av nasjonaliteter som de store resultater av menneskenes arbeid gjennom årtusener.

Sars' første mål var imidlertid ikke å forme en universalhistorisk teori, men å løse et historisk problem, ikke først og fremst å forklare «den almene Bevægelse», men «Nationernes Egenbevægelse». Krefter i menneskenaturen driver menneskeheten framover mot det fullkomne. De européiske nasjonene har utviklet seg fra de samme forutsetninger og skrider gjennom de samme stadier mot de samme mål. Når de enkelte folk ikke følges helt i denne bevegelsen, skyldes det ikke raseegenskaper, heller ikke naturforholdene — selv om de forklarer noe — men det opprinnelige «Grundforhold» samfunnsorganisasjonen hviler på. Dette vil være bestemmende for egenarten i et folks senere historie. Det blir således hovedsakelig to faktorer som forklarer et folks utvikling: mennesket og det politiske «Grundforhold». Kan det første forklare hvorfor alle folk i det store og hele

følges i den «almene Bevægelse», løser det andre problemet om et folks «Egenbevægelse».

Denne historiske teorien har Sars utviklet i nær tilknytning til européisk historie og først og fremst i tilknytning til de nordiske statenes historie. Om de samme eller lignende forhold også gjelder andre folk, har han ikke uttalt seg. Men teorien er iallfall av en slik art at den gjør krav på å være universell.

«Selv den største, den mest begavede kan kun tjene sin Tids Interesser,» skrev Sars som ung. Disse ordene kan også brukes som karakteristikk av hans egen livsgjerning, hans eget verk. Hans historiske lover og grunnleggende synsmåter er forkastet av senere tiders historikere. Selv framstegstroens lyse perspektiver har mistet sitt grep på menneskene. Også hans syn på fortiden ble en «tidsbestemt Betragtning» og hans verk en «Udsigt». Men om de enkelte ledd i hans syn er falt bort og har mistet sin interesse, står det likevel noe igjen med gyldighet til alle tider. I Ernst Sars' historiske grunnsyn står en overfor en stor manns forsøk på å ordne tilværelsens brokete mangfoldighet i klare og oversiktlige linjer.

NOTER

Forkortelser i henvisningene.

- Alm. hist. Videnskab: Om Udviklingen af en almindelig historisk Videnskab. Forelesningsrekke holdt ved Universitetet i 1871.
- Autoritetsprincippet: Autoritetsprincippet og Frihedsprincippet. Fire foredrag holdt i Trondhjem i 1883. Manuskriptet i to bøger med grønne permer på Universitetsbiblioteket.
- Heelstat: Om den nyeste nordiske Heelstatspolitikk.
- S.V.: Ernst Sars: Samlede Værker.
- Udsigt: Ernst Sars: Udsigt over Den norske Historie.

De svimlende vide Syner.

- 1) Notisbok dat. 4/11 1866. Kfr. Alm. hist. Videnskab: «Den concrete historiske Videnskab forslaar ikke i saa henseende.»
- 2) Nyt norsk Tidsskrift 1877 s. 162.
- 3) Tidligere møter en idéen f. eks. hos Roger Bacon. Men den blir ikke noe sentralt element i hans filosofi. Også hos Seneca kan en skimte den. Kfr. Bury: Idea of Progress.
- 4) F. eks. Daltons atomlære og læren om energiens konstans.
- 5) Comte: Cours de philosophie positive IV s. 590.
- 6) Smst. IV s. 237 og VI s. 712.
- 7) Når Spencer framhever så mye sterkere enn Comte at samfunnet kan betraktes som en organisme, henger det bl. a. sammen med oppdagelsen av plante- og dyresellen og Darwins biologiske utviklingshypotese.
- 8) Teggart: Theory and Processes of History s. 128 ff.
- 9) S.V. IV s. 390.
- 10) Buckle: Civilisationens Historie. Forord.
- 11) Hvor meget Michael Sars drev med studiet av arters vekst eller utvikling, forteller f. eks. titlene på de verker han i årene 1840—45 offentliggjorde i «Wiegmann's Archiv für Naturgeschichte». Av de seks avhandlingene omhandler fem «Entwickelung». Kfr. O. Nordgaard: Michael og Ossian Sars.
- 12) S.V. III s. 8, 18, 19, 23, 67 f. — 1856.
- 13) Nyt norsk Tidsskrift 1877 s. 24, 169.
- 14) Trygve Ræder peker i sin doktoravhandling på at Sars neppe har lest Spencers «First Principles» før noen år etter at boken var kommet ut. Dette er uten tvil riktig. Sannsynligvis er Sars først i 1866 kommet i nærmere berøring med Spencers tanker. I et utkast i en notisbok fra 1866 hevder Sars at mennesket må betraktes som en konstant i den historiske prosessen; en tanke han senere forlot under innflytelse fra evolusjonismen. I det samme utkastet hevder han i samsvar med Comte: «Al menneskelig Udvikling bestaar selvfølgelig i Udvidelsen af det gode og indre Fællesskab mellem Menneskene. Alle Fremskridt ere nye Foreningspunkter. Jo videre Udviklingen er naaet, jo sterkere maa altsaa Samfundet være, jo sterkere Almnaanden, og jo mere maa den individuelle Følelse træde tilbage for denne.» Dersom menneskene noen gang skal nå det mål utviklingen peker fram mot, må «Fællesskabet blive

fuldstændigt». Men da et slikt mål aldri kan bli nådd, er en også nødt til å appellere til «esprit d'individualisme». I sin tale i Studentersamfundet noen måneder etter Sars skrev dette, hyllet han ikke lenger kollektivismen, men individualismen. Den entusiasme han da la for dagen viser ikke bare at det er noe nytt han må slå fast for tilhørerne, men også noe han må understreke for seg selv. Notisbok dat. 4/6 1866, s. 94 f. Heelstat.

Fremgang er Livets store Lov.

- 1) F. eks. S.V. III s. 22 eller S.V. III s. 558. Her står f. eks.: «Skjøndt et afsidesliggende, ofte forsømt Lem af den romerske Kirkes store Legeme, gjennemtrængtes den dog af dets gjærende Safter og ufoldede en rig Spirekraft.»
- 2) S.V. III s. 194, 195, 196, 205, 207, 209 etc.
- 3) F. eks. S.V. III s. 294.
- 4) F. eks. Udsigt I s. 4.
- 5) F. eks. Udsigt I s. 24, 27, 33, 44, 52. Alle henvisningene til ett kapitel. De gir et levende inntrykk av hvor ofte og hvor kraftig Sars understreker sin grunnsetning. I samme kapitel forekommer begrepet «Udvikling» ikke mindre enn 37 ganger. En vil komme til et lignende resultat om en går til andre kapitler i Udsigten eller til andre av hans verker.
- 6) Nyt norsk Tidsskrift 1877 I s. 8. Kfr. f. eks. S.V. IV s. 34: Framstegstroen er «bleven Midtpunktet for en helt ny Verdensanskuelse». Alm. hist. Videnskab: «En Videnskab . . . om den historiske Udvikling.»
- 7) Autoritetsprincippet s. 119.
- 8) Smst. s. 77.
- 9) S.V. IV s. 33. Nyt norsk Tidsskrift 1877 I s. 22.
- 10) Nyt norsk Tidsskrift s. 21.
- 11) Forelesn. 1890/1. sem. 4 a.
- 12) P. Barth: «Die Philosophie der Geschichte als Soziologi» s. 80.
- 13) A. Grotenfeldt: «Die Wertschätzung in der Geschichte» s. 98 ff.
- 14) Udsigt I. s. 119.
- 15) Udsigt I s. 192 ff.
- 16) Smst. I s. 317.
- 17) Smst. I s. 25.
- 18) Darwin: The Origin of Species. Introduction.
- 19) S.V. III s. 54 f.
- 20) S.V. III s. 484.
- 21) F. eks. S.V. III s. 391.
- 22) Forelesn. 1890/1. sem. 4 a.
- 23) F. eks. Nyt norsk Tidsskrift 1877 III s. 96.
- 24) S.V. IV s. 424.
- 25) Svart notisbok nr. 2.
- 26) Autoritetsprincippet s. 119.
- 27) S.V. III s. 437.
- 28) Forelesn. 1891 s. 31.
- 29) S.V. IV s. 391.
- 30) Autoritetsprincippet s. 1.
- 31) Smst. s. 1.
- 32) S.V. IV s. 394.
- 33) Nyt norsk Tidsskrift 1877 I s. 175. Kfr. Forelesn. 1891/1. sem. 4 a: Histo-riens mål «at forklare Nutiden. — Og dermed kan man da feste sig ved det, som er det mere ydre, mere Form — det Politiske, Institutionerne, eller det, som er mere indre, — ligger dybere: Ideerne, det menneskelige, personlige».

- 34) Forelesn. 1898/1.sem. nr. 6 c.
- 35) Nyt norsk Tidsskrift 1877 I s. 175.
- 36) Svart notisbok nr. 2. Kfr. Forelesn. 1898/2. sem. nr. 1 a.
- 37) Udsigt I s. 299.
- 38) Notisbok dat. 16/3 1867 s. 61.
- 39) Smst. s. 35.
- 40) Heelstat.
- 41) Smst. s. 36.
- 42) Karl Marx: «Der achtzehnte Brumaire» s. 7.
- 43) S.V. IV s. 406.
- 44) Alm. hist. Videnskab. Nyt Tidsskrift 1886 s. 796.
- 45) S.V. III s. 453.
- 46) Autoritetsprincippet s. 119.
- 47) S.V. III s. 524. Kfr. Forelesn. 1899/1. sem. 9: «Fremgangens Lov, som er den fælles Hovedlov for alt Levende, Folkene medindbefattet.»

Kjendsgjæringernes Logik.

- 1) Nyt norsk Tidsskrift 1877 s. 170 ff.
- 2) Alm. hist. Videnskab.
- 3) Morgenbladet 1882, 20/3. Art. av L. Daae.
- 4) Alm. hist. Videnskab.
- 5) Forelesn. 1891 nr. 5.
- 6) Alm. hist. Videnskab.
- 7) Smst.
- 8) S.V. IV s. 392.
- 9) Smst.
- 10) Notisbok dat. 15/6 1865. Alm. hist. Videnskab. Nyt norsk Tidsskrift 1877 s. 8 ff.
- 11) F. eks. Alm. hist. Videnskab.
- 12) Notisbok 1867 A I s. 167.
- 13) Notisbok dat. 6/5 1865 s. 167.
- 14) Nyt norsk Tidsskrift I s. 14.
- 15) Smst. s. 15.
- 16) Smst.
- 17) F. eks. Udsigt I s. 4 ff.
- 18) Smst.
- 19) S.V. IV s. 391.
- 20) Autoritetsprincippet s. 111.
- 21) Se s. 36 ff.
- 22) Alm. hist. Videnskab.
- 23) Smst.
- 24) F. eks. Nyt Tidsskrift 1886 s. 225.
- 25) Notisbok dat. 6/7 1866 s. 67.
- 26) Notisbok dat. 16/3 1867 s. 114.
- 27) S.V. III s. 52 — 1856.
- 28) Smst. s. 55.
- 29) Smst. s. 56.
- 30) Udsigt II s. 4.
- 31) Smst. s. 13.
- 32) Udsigt I s. 267.
- 33) Smst. s. 295.
- 34) Alm. hist. Videnskab.
- 35) S.V. IV s. 393.
- 36) Alm. hist. Videnskab.

- 37) S.V. III s. 471.
- 38) Smst.
- 39) S.V. IV s. 399.
- 40) Udsigt IV s. 130.
- 41) Smst. s. 127.

L'histoire est toujours à faire.

- 1) S.V. III s. 562.
- 2) S.V. III s. 561.
- 3) Heelstat s. 67.
- 4) Alm. hist. Videnskab.
- 5) Smst.
- 6) Forelesn. 1898/1. sem. nr. 3 a.
- 7) Heelstat s. 13.
- 8) Forelesn. 1898/1. sem. nr. 3 a.
- 9) Nyt norsk Tidsskrift 1877 s. 125.
- 10) Heelstat s. 12.
- 11) Alm. hist. Videnskab.
- 12) Forelesn. 1890/1. sem.
- 13) Forelesn. 1891/1. sem. nr. 1 a. Kfr. Notisbok dat. 16/3 1867 s. 36.
- 14) Forelesn. 1898/1. sem. nr. 6 a. «Idet hele har man ved Læsningen af «La cité antique» en uvilkaarlig Følelse af, at Forf. har deduceret, generaliseret for sterkt, ræsonnerer altfor meget efter rette Linjer. Familie — Slægt, Stamme — Stat: — den ene Ring udenom den andre, saa symmetrisk, saa geometrisk, altsammen udgaaet fra et og samme Princip, en og samme grundlæggende Idé eller Forestilling; — nei! Udviklingen maa ha havt en mere kompliceret Karakter. Der har været flere Faktorer virksomme og de har grebet ind i hinanden paa en mere mangfoldig Maade.»
- 15) Forelesn. 1891/1. sem. nr. 4 a.
- 16) Notater i Almanak 1890.
- 17) Alm. hist. Videnskab.
- 18) Forelesn. 1891/1. sem. s. 1.
- 19) S.V. III s. 444.
- 20) Forelesn. 1891/1. sem. s. 20. Kfr. notater i Almanak 1890: «Jeg skulde paata mig at gjendrive Amalgamismen paa det historiske Omraade.»
- 21) Alm. hist. Videnskab.
- 22) Smst. Heelstat s. 9.
- 23) Alm. hist. Videnskab.
- 24) Heelstat s. 39.
- 25) Forelesn. 1891/2. sem. Løse blad. Kfr. notater i Almanak 1890: «Parti — altid en Begrænsning — men først indenfor en saadan personlig Styrke. Partimand — Personlighed. Upartisk — uden Sjæl, uden Sammenhæng. Objektiv — en Stamtavle.»
- 26) Heelstat s. 11.
- 27) S.V. IV s. 435.
- 28) Forelesn. 1891/1. sem. 4 a.
- 29) Alm. hist. Videnskab.
- 30) Forelesn. 1890/1. sem. 9 b. Kfr. Notisbok dat. 16/3 1867.
- 31) Forelesn. 1890/1. sem. 5 a.
- 32) Udsigt I s. 7 f.
- 33) Forelesn. 1891/1. sem. s. 30.
- 34) Udsigt I s. 28 ff.
- 35) Forelesn. 1898/2. sem. nr. 1 b.

- 36) Forelesn. 1899/1. sem. 8. Forelesn. 1888/89 nr. 3 a: «Et underligt Bilde dette her: (Engang var Nordens herlige Stamme, spaltet i trende sygnende Skud . . . Atter det skildte bøier sig sammen, Engang i Tiden vorder de et) Vi see at en «Stamme» ved Væxten forgrener sig, men at Væxten atter bøier det skildte sammen, saa det vorder et, — det see vi nok aldrig. Hvad der engang i Tiden forener de skildte Grene af et Træ, — er ikke Træets Væxt, men dets Død, — Raadenhed —, de forenes i den Muld, den Aske, hvori de tilsidst alle ender.»
- 37) Forelesn. 1890 s. 29. Sars har imidlertid vært inne på den samme tanken alt i 1865. Kfr. Notisbok dat. 6/7 1865 s. 19.
- 38) Udsigt I s. 18.
- 39) Udsigt II s. 396 f.
- 40) Forelesn. 1890/1. sem. 1 a.

Fra Autoritet til Frihed.

- 1) S.V. IV s. 422.
- 2) S.V. IV s. 425.
- 3) S.V. III s. 536.
- 4) Svart notisbok nr. 2.
- 5) Smst. Kfr. f. eks. Udsigt I s. 285, 299.
- 6) Svart notisbok nr. 2.
- 7) F. eks. S.V. IV s. 425.
- 8) Forelesn. 1891/1. sem. 1 a. Han hevdet et lignende syn over 20 år tidligere: «Den fundamentale Lov for den intellektuelle (videnskabelige) Udvikling er givet en altfor vid Udhævelse, saa at de selvstændige Udviklinger, der svarer til Menneskets øvrige Evner: den æstetiske, moralske, religiøse, politiske, ikke kommer til sin Ret.» Notisbok dat. 16/3 1867 s. 114.
- 9) Comte: Cours de philosophie positive IV s. 447.
- 10) Notisbok dat. 16/3 1867 s. 120.
- 11) Heelstat s. 25.
- 12) Autoritetsprincippet s. 1.
- 13) Smst. s. 113.
- 14) F. eks. Heelstat s. 25, 28, 30. Udsigt I s. 13, 112, 131.
- 15) Autoritetsprincippet s. 5. Udsigt I s. 41 ff.
- 16) Udsigt I s. 42. Autoritetsprincippet s. 7.
- 17) Autoritetsprincippet s. 8.
- 18) Smst. s. 5 ff, s. 120.
- 19) Smst. s. 8 ff.
- 20) Smst. s. 119.
- 21) Smst. s. 122.
- 22) Smst. s. 15 f.
- 23) Udsigt I s. 45.
- 24) Smst. s. 44.
- 25) Autoritetsprincippet s. 16.
- 26) Smst. s. 17.
- 27) Udsigt I s. 26 f.
- 28) Udsigt I s. 28 f. Autoritetsprincippet s. 23.
- 29) Udsigt I s. 28 ff.
- 30) Udsigt I s. 47. Autoritetsprincippet s. 24.
- 31) Udsigt I s. 48. Autoritetsprincippet s. 25.
- 32) Autoritetsprincippet s. 24.
- 33) Smst. s. 34.
- 34) Smst. s. 36.
- 35) Smst. s. 37.

- 36) Smst. s. 40.
- 37) Smst. s. 41.
- 38) Smst. s. 42.
- 39) Smst. s. 46—49.
- 40) Smst. s. 55.
- 41) Smst. s. 55.
- 42) Smst. s. 62.
- 43) Smst. s. 61.
- 44) Smst. s. 73. Udsigt IV s. 143 ff.
- 45) Autoritetsprincippet s. 42.
- 46) Smst. s. 82.
- 47) Smst. s. 85.
- 48) Smst. s. 116 ff.
- 49) Smst. s. 114.
- 50) Autoritetsprincippet s. 154.
- 51) Udsigt IV s. 146.
- 52) Notisbok dat. 16/3 1867.
- 53) Notisbok dat. 9/10 1866.

Grandeur et décadence.

- 1) Nyt norsk Tidsskrift 1878 s. 176.
- 2) Svart notisbok nr. 2.
- 3) Alm. hist. Videnskab.
- 4) Svart notisbok nr. 2. Forelesn. 1898/2. sem. 1 a.
- 5) Smst.
- 6) S.V. III s. 431.
- 7) Svart notisbok nr. 2.
- 8) Notisbok dat. 6/7 1865 s. 19.
- 9) Udsigt I s. 295.
- 10) Notisbok dat. 6/7 1865 s. 19.
- 11) Forelesn. 1888/89 nr. 2 c.
- 12) Smst.
- 13) Udsigt I s. 18.
- 14) Forelesn. 1890 s. 29.
- 15) Nyt Tidsskrift 1882 s. 609.
- 16) Udsigt I s. 136.
- 17) S.V. III s. 435.
- 18) Smst. s. 460.
- 19) Smst. s. 264.
- 20) Smst. s. 211.
- 21) Heelstat.
- 22) S.V. III s. 435.
- 23) Smst. s. 430.
- 24) Forelesn. 1890.
- 25) Udsigt I.
- 26) Forelesn. 1898/2. sem. 1 b.
- 27) S.V. III s. 431.
- 28) Udsigt I s. 133.
- 29) Forelesn. 1888/89 nr. 2 c.
- 30) S.V. III s. 450.
- 31) Aschehoug: Statsforfatningen i Norge og Danmark s. 119 ff.
- 32) Udsigt II kap. VIII.
- 33) Udsigt I s. 254.
- 34) Udsigt I kap. IX og X.
- 35) Udsigt I s. 254.

- 36) Forelesn. 1890/1. sem. 12 c.
- 37) S.V. III s. 453.
- 38) Udsigt II s. 399.
- 39) Smst. s. 400.
- 40) Smst.
- 41) S.V. III s. 502.
- 42) Almanak 1890.
- 43) Forelesn. 1890 s. 32.
- 44) Nyt norsk Tidsskrift 1878 s. 175.
- 45) Forelesn. 1891 s. 6.
- 46) Udsigt I s. 113 f.
- 47) Smst. s. 114 f.
- 48) Smst. s. 115.
- 49) Smst. s. 149 ff.
- 50) Smst. s. 130.
- 51) Historisk Tidsskrift 2. R. IV s. 129.
- 52) Udsigt IV s. 19.
- 53) Almanak 1890.
- 54) Smst.

Avhandlinger fra Universitetets historiske seminar.

- I. *Til belysning av 1814.* (Innhold: Envold Falsen og Norge, av *Sverre Nordberg*; Prins Christian Frederik (1786—1813), av *Francis Bull*; Stockholmstraktaten av 3. mars 1813, av *Hanna Lund*; Den svenske regjeringa og Noreg januar—juni 1814, av *Johan Midgaard*; Politisk digtning i Norge 1814, av *Harald Beyer*.) 347 s. Kr. 4.50.
  - II. *Bidrag til norsk historie. Hefte 1. Historisk tenkning og gransking hjaa Henrik Wergeland*, av *Geirmund Vislie*. 36 s. Kr. 0.50.
Hefte 2. Om tidsregningen i Olav den helliges historie av R. K. Brynildsen. 84 s. Kr. 1.00.
Hefte 3. Det suspensive lovvætos anvendelse i norsk konstitutionel praksis, av *Einar Jansen*. 152 s. Kr. 3.00.
  - III. *Lofthusbevegelsen*, av *Georg Sverdrup*. 256 s. Utsolgt.
  - IV. *Fagskinna*, av *Gustav Indrebø*. 301 s. Kr. 4.00.
  - V. *Hefte 1. Karl Marx og Friedrich Engels indtil 1848*, av *Valborg Sønstevoid*. 135 s. Kr. 3,25.
  - VI. *Bidrag til norsk historie. Hefte 1. Nogen undersøkelser om de norske domkapitler, væsentlig indtil 1450*, av *Margit Hüberr*. 106 s. Kr. 2.00.
Hefte 2. Presteskapets utvikling til en geistlig stand efter reformasjonen, av *Sverre Mo Skrede*. 91 s. Kr. 1,75.
Hefte 3. Christian Birch-Reichenwald og ministerkrisen i 1861 av *Andreas Hjelm*, 144 s. Kr. 3.50.
  - VII. *Björkötraktaten*, av *Jonas Jansen*. 217 s. Kr. 3,50.
  - VIII. *H. I. Politiske forutsetninger for skoleloven av 1896*, av *G. Klæm*. 93 s. Kr. 1,75.
  - IX. *Hovding og kongø i Heimskringla*, av *Gudmund Sandvik*. 108 s. Kr. 8,00.
  - X. *Grandeur et décadence*, av *Knut Mykland*. 66 s. Kr. 8,00.
-